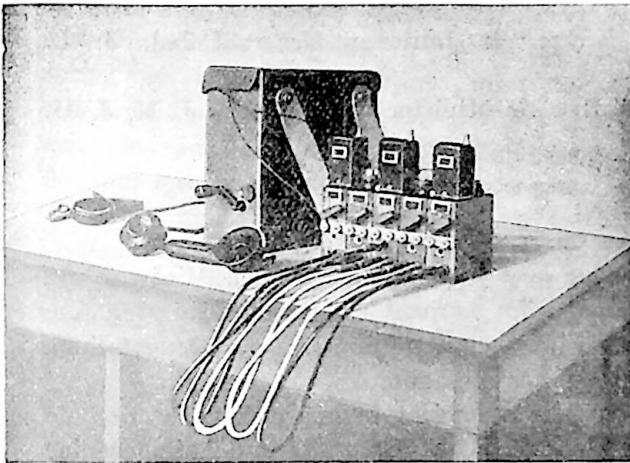

TELEPHONWERKE ALBISRIEDEN A.G.

te Zürich-Albisrieden.

Levering
van
alle soorten
**Veld-
Telefoon
materiaal**

Vertegenwoordigd door
Huygenspark 38-39

SIEMENS & HALSKE A.G.
Filiale 's-GRAVENHAGE

J. J. KRANTZ & ZOON
LEIDEN

FABRIKANTEN VAN HET
FIJNE OFFICIEERSLAKEN

Uniformen - Indische Uitrustingen

Firma J. H. HASSING - Amerstoort

PLANTSOEN OOST 3 - TELEFOON 434

COUPEUR TE ONTBIEDEN.

Bijeenkomst van 22 Februari 1929 te 's-Gravenhage.

Voorzitter: Z.Exc. de Luitenant-Generaal b.d. J. L. TEN BOSCH.

Aanwezig: Z.Exc. de Minister van Defensie J. M. J. H. LAMBOUY.

De VOORZITTER:

M.H. Ik open de vergadering.

In het bijzonder heet ik welkom Z.E. den Minister van Defensie, die door Zijn herhaalde aanwezigheid wederom blijk geeft van Zijne belangstelling in ons Genootschap, waarvoor wij zeer erkentelijk zijn.

Ook is het ons een voorrecht in ons midden te zien de Welcerwaarde Heer VAN DER GRINTEN, oud-Aalmoczenier van het Amerikaanse Leger, die als gast van den Spreker de vergadering zal bijwonen.

Daar er geen huishoudelijke zaken te behandelen zijn, geef ik thans het woord aan den Spreker van hedenavond.

Generaal-Majoor P. J. VAN MUNNEKREDE.

DE LEIDING VAN DEN OORLOG.

Mijnheer de Voorzitter, Excellentie, Mijne Heeren.

Het probleem, waarvoor ik hedenavond uwe aandacht verzoek, zal om een oplossing vragen in de ernstigste omstandigheden, die voor een volk denkbaar zijn.

Want als dat probleem practisch aan de orde komt, dan is er oorlog en wat is oorlog anders dan de grootste ramp, die een volk treffen kan.

Misschien zijn er ook onder U, die een toekomstigen oorlog, waarin Nederland zou worden medegesleept, niet meer mogelijk achten en daarvoor deugdelijke argumenten meenen te kunnen aanvoeren.

Mijne Heeren, precies het omgekeerde kan, eveneens aan de hand van deugdelijke argumenten, worden be-
toogd.

Twisten wij daarom niet over de vraag of een oorlog voor Nederland in de toekomst mogelijk of waarschijnlijk is; laten wij ons liever rekenschap geven van ons onvermogen om in de toekomst te zien en als wij dat doen, dan zullen wij ook de prachtige woorden moeten onderschrijven, waarmede de Pater der Dominicanen STRATMANN in zijn standaardwerk „Weltkirche und Weltfriede” den algemeenen toestand zoo waar en zoo juist teekende.

„Es ist heute” — zoo schrijft hij — „die gemeinsame „Ueberzeugung aller Klarsehenden, dasz ein Wendepunkt der Geschichte da ist! Wenn er nicht ganz scharf hervortritt, so liegt es daran, dasz zwischen zwei Epochen „mehr als eine dünne Scheidewand steht, so wie zwischen „zwei Tagen mehr als eine Nacht liegt. Zwischen zwei „klaren Tagen liegt die Abenddämmerung, die Nacht und „die Morgendämmerung.

„Sicher ist, dasz wir im Uebergang zweier Epochen „leben, allein wir wissen nicht ebenso sicher, ob wir noch „in der Abend — oder der Nacht — oder der Morgenzeit „des Ueberganges stehen. Es wäre möglich, dasz noch ein „beträchtlicher Rest des alten Zeitalters zu überwinden „wäre, woraus folgen würde, dasz uns die tiefste Nacht, „ein noch gröszeres Unglück als das schon erlebte, noch „bevorstünde, es könnte etwa ein noch entsetzlicherer „Krieg das Alte vollends begraben. Es wäre aber auch „möglich, dasz wir das schlimmste hinter uns hätten und „schon im neuen Morgen stünden. Gott allein weisz es.”¹⁾

Mijne Heeren. Die woorden, geschreven in 1924, geven nog volkomen den toestand van het oogenblik weer, hetgeen zeggen wil, dat de strijd om den vrede op aarde nog niet is beslist.

En zoolang die strijd onbeslist blijft, getuigt het van een niet te verdedigen zorgeloosheid, oorlogsgevaar eenvoudig weg te cijferen, waarvan de noodlottige consequentie zal zijn, dat alle voorbereidingen achterwege blijven, die noodzakelijk zijn om ons volk — als het moet —

---

¹⁾ Weltkirche und Weltfriede blz. 8.

zoo goed mogelijk door de ure der beproeving te kunnen heenleiden.

Dat die beproeving niet altijd even zwaar zal zijn, spreekt van zelf.

Geldt het b.v. een oorlogsgeval, waarin onze strijdkrachten alleen of in samenwerking met die van andere staten ver buiten onze grenzen moeten optreden, ja, dan zullen zeer zeker van ons volk offers worden gevraagd en dan zal ook de regering voor de oplossing van zeer moeilijke en ingewikkelde vraagstukken kunnen worden gesteld, maar toch zal er *dan* nog geen sprake zijn van „leiding van den oorlog” in den zin, waarin ik die woorden hier zou willen opvatten.

Daarvan zal eerst kunnen worden gesproken, wanneer ons land zou worden medegesleept in een nieuw gewapend conflict in West-Europa. Dan is het *geheele* volk rechtstreeks bij den krijg betrokken en dan zal het probleem van de leiding van den oorlog zich voor de leidende figuren in zijn volle breedte en diepte doen gevoelen.

Op dat geval hebben de hierna volgende beschouwingen betrekking.

Zooals U weet, bestrijkt de moderne oorlog een enorm gebied; dientengevolge zal de leiding van den oorlog ook zulk een overstelpend aantal vraagstukken omvatten, dat het niet doenlijk is ze alle in een beperkten tijd te bespreken.

Ik zal mij dus tot de belangrijkste bepalen en tevens — ter voorkoming van een al te vluchtige behandeling daarvan — die vraagstukken onbesproken laten, welke nog niet lang geleden in onze vereeniging zijn behandeld of in brochures en tijdschriften een grondige uiteenzetting hebben gevonden. 1)

---

1) Bijv. De organisatie van bestuur en aanvoering der Nederlandsche weermacht door Lt. gen. b.d. J. F. B. KALFF, Krijgsw. 1926/27 IVe Afl.

De staatsrechtelijke positie van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht door Prof. Mr. Dr. J. A. EIGEMAN. De Gids 1918 No. 12.

Het opperbevel en de politiek door gep. generaal C. J. SNIJDERS, oud-Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, Haagsch Maandblad Juni 1924.

Legerbevel in oorlogstijd door gep. gen. maj. Jhr. L. M. A. VON SCHMID.

Ik stel er prijs op deze opmerking vooraf te laten gaan, aangezien ik gaarne de eerste wil zijn om te erkennen, dat hetgeen ik hedenavond over de leiding van den oorlog zal bespreken, niet alles is wat daarover valt te zeggen.

Thans ter zake.

Politiek en oorlogvoering.

De eerste vraag die zich ter beantwoording opdringt is deze:

Moet bij de leiding van den oorlog aan de politiek of aan de oorlogvoering het primaat worden toegekend?

Generaal v. CLAUSEWITZ beantwoordt deze vraag in zijn bekend werk „Vom Kriege”, dat vóór den wereldoorlog algemeen als een evangelie werd beschouwd, zeer beslist ten gunste van de politiek.

Onder den indruk van de gebeurtenissen gedurende dien oorlog echter is, speciaal in Duitschland, twijfel geopperd of de leer van v. CLAUSEWITZ voor de huidige omstandigheden nog wel in alle opzichten juist is.

Het kan daarom van belang worden geacht, die leer even in uwe herinnering terug te roepen.

v. CLAUSEWITZ dan beschouwt den oorlog zuiver als een *voortzetting* van het politieke verkeer met andere middelen.

Hij formuleert zijne opvatting met opzet in dezen vorm, omdat hij scherp wil doen uitkomen, dat het politieke verkeer door den oorlog zelf niet ophoudt maar in zijn wezen blijft voortbestaan hoe ook de middelen er uit zien, waarvan de staat zich bij de voortzetting van dat verkeer bedient.

De oorlog is dus, volgens v. CLAUSEWITZ „ein Instrument der Politik”, door de politiek zelf te voorschijn geroepen en daarom zou het z.i. onzinnig zijn het politieke gezichtspunt onder het militaire te stellen. ¹⁾

Niettegenstaande v. CLAUSEWITZ zijn leer schreef onder den indruk van den Napoleontischen oorlog, waarvan het

---

¹⁾ Vom Kriege III blz. 140 e.v.

karakter sterk van dat van den modernen oorlog verschilde, moet m.i. zijn opvatting omtrent het wezen van den oorlog nog volkomen juist worden geacht.

Dat te betwijfelen of te betwisten zou leiden tot de onmogelijke stelling, dat heden ten dage de oorlog is een gewapende botsing tusschen 2 of meer volken, zonder eenige oorzaak en zonder eenig doel ontketend.

De onhoudbaarheid van deze stelling wordt door de voorgeschiedenis van den wereldoorlog afdoende aangetoond.

Indien dus de oorlog ook thans nog moet worden beschouwd als een tijdelijk abnormalen toestand in het verkeer tusschen 2 of meer staten, dan is er, evenals ten tijde van v. CLAUSEWITZ geen aanleiding voor, om het orgaan, dat in den normalen toestand de leiding van de staatszaken in handen heeft, dat is m.a.w. de regeering, gedurende den tijdelijk abnormalen toestand *niet* met die leiding te belasten.

Men kan zelfs zeggen, dat er tegenwoordig nog meer reden is dan vroeger om de regeering met de leiding van den oorlog te belasten, omdat het gebied, waarop de moderne oorlog wordt gevoerd zóó geweldig is uitgebreid, dat alle departementen van algemeen bestuur tijdens den oorlog in nauwe onderlinge samenwerking een belangrijke taak hebben te vervullen.

Uit het voorgaande volgt, dat het de politiek is, die bepaalt wanneer het oogenblik daar is om tot wapengeweld over te gaan; dat het de politiek is, die aangeeft welk doel daarmede moet worden bereikt; dat het ook de politiek is, die uitmaakt wanneer het wapengeweld zal kunnen of moeten ophouden.

Het kan dus m.i. niet aan twijfel onderhevig zijn, dat bij de leiding van den oorlog aan de politiek het primaat ten opzichte van de oorlogvoering moet worden toegekend.

Waar die verhouding werd omgekeerd — zooals in Duitschland gedurende den wereldoorlog geschiedde — daar werden ervaringen opgedaan, die niet bepaald gelukkig waren.

Ik zal U een kort overzicht geven van hetgeen aldaar in de hooge regionen is voorgevallen.

Wat ik daaromtrent zal zeggen is allermintst als critiek bedoeld; hoe dieper men doordringt in het ontzagwekkende probleem, dat de leiding van den oorlog vormt, des te kleiner voelt men zich tegenover de mannen, die allen naar hun beste weten hebben getracht schier bovenmenselijke moeilijkheden te overwinnen.

In Duitschland was de verhouding van den Rijkskanselier v. BETHMANN HOLLWEG, die volgens de toenmalige staatsregeling met de politieke macht in haren vollen omvang was bekleed, tot den eersten Chef van den Generalen Staf v. MOLTKE zeer goed.

Hunne aanraking heeft echter slechts kort geduurd, want na den slag aan de Marne werd Generaal v. MOLTKE door Generaal v. FALKENHAYN vervangen.

Ook tusschen dezen Chef van den Generalen Staf en den rijkskanselier schijnt geruimen tijd de aangenaamste verstandhouding te hebben geheerscht; meeningsverschillen over belangrijke vraagstukken kwamen niet voor.

Scherp kwamen zij echter tegenover elkaar te staan toen in het voorjaar van 1916 v. FALKENHAYN op *militaire* gronden den onbeprekten duikbootoorlog verlangde, die v. BETHMANN HOLLWEG om *politieke* redenen afwees.

De verwijdering, die hiervan het gevolg was, zou weldra grooter worden want in de tweede helft van dat jaar ging het bij Verdun voor de Duitschers nog steeds niet naar wensch en behaalden de Russen, voornamelijk op het Oostenrijksch-Hongaarsche front, zulke successen, dat Rumenië het uur gekomen achtte om plotseling aan de zijde van de Entente in den strijd in te grijpen.

Waren de door het Duitsche Opperbevel-Oost voorgestelde operatiën tegen de Russen uitgevoerd, dan zou Rumenië zich vermoedelijk wel tweemaal bedacht hebben alvorens zich in het strijdgewoel te storten, maar de daarvoor benoodigde strijdkrachten had v. FALKENHAYN aan het westelijk operatietooneel niet kunnen of willen onttrekken.

In ieder geval was de oorlogsverklaring van Rumenië een

politiek eehc, dat in niet geringe mate aan het *militair* beleid werd geweten. 1)

Ik vestig hierop Uwe bijzondere aandacht omdat uit dit enkele voorbeeld duidelijk blijkt hoe nauw de politiek met de oorlogvoering kan samenhangen.

De rijkskanselier v. BETHMANN HOLLWEG achtte toen het oogenblik daar om generaal-veldmaarschalk v. HINDENBURG en generaal LUDENDORFF aan het hoofd van het Deutsche leger te stellen; beide generaals hadden zich op het oostelijk operatietooneel met roem overdekt; het geheele Deutsche volk stelde in hen een onbeperkt vertrouwen, zij alleen werden in staat geacht het Deutsche volk ter overwinning te voeren.

De Keizer vereenigde zich met het voorstel van zijn rijkskanselier en v. FALKENHAYN werd van zijn hooge post ontheven.

Onmiddellijk na het optreden van HINDENBURG—LUDENDORFF veranderde de toestand geheel.

Met hen kreeg het Deutsche opperbevel een beteekenis, die in de grondwet niet was voorzien. Het opperbevel werd het orgaan, waar ook in niet militaire aangelegenheden de beslissing lag, het richtte een eigen politieke afdeeling op, het werd langzamerhand sterker dan de rijksregeering en zette zijn wil tegenover haar met succes door. Nog meer: het trad in onmiddellijke voeling met de partijen in den rijksdag en oefende daarop een krachtigen invloed uit. 2)

Zoo kon immers een conflict tusschen rijkskanselier en opperbevel niet uitblijven!

Het zou ook niet lang op zich laten wachten.

Het opperbevel eischte den onbeperkten duikbootoorlog, de rijkskanselier bleef zich verzetten; het opperbevel was van oordeel, dat alleen een vrede door overwinning uitkomst kon geven, de rijkskanselier streefde in zijn bin-

1) Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918 VIIIer Band blz. 266.

2) Die Ursachen u.s.w. VIIIer Band blz. 31.

nenste naar niets anders dan naar een vrede door overleg. ¹⁾

Toen daarbij nog kwam, dat de binnenlandsche politiek zich niet naar den zin van het opperbevel ontwikkelde, dienden v. HINDENBURG en LUDENDORFF hun verzoek om ontslag bij den Keizer in, waarvoor als reden gold, dat de generaals met v. BETHMANN HOLLWEG als rijkskanselier „nicht zu arbeiten vermöchten”.

Daarmede was een pijnlijke toestand geschapen; v. BETHMANN HOLLWEG deelde den keizer mede, dat van een ontslag van de beide generaals in de gegeven omstandigheden geen sprake kon zijn; hij diende den volgenden dag zijnerzijds een verzoek om ontslag in, waarvan de Keizer zich de inwilliging na lang aarzelen en met tegenzin liet afdwingen.

Het opperbevel had over de regeering gezegevierd; zijn macht was zóó groot geworden, dat de Keizer veldmaarschalk v. HINDENBURG zelfs liet vragen of Dr. MICHAELIS den maarschalk als rijkskanselier aangenaam zou zijn.

Naar aanleiding hiervan schrijft Oberst SCHWERTFEGER zeer terecht:

„Damit war eine Abhängigkeit der politischen FÜHRUNG „von der militärischen durch den Monarchen, dem die „oberste FÜHRUNG oblag, selbst zugegeben.” ²⁾

Het Duitse opperbevel heeft zijn overheerschende machtspositie tot het einde van den oorlog behouden.

Wie naar een verklaring zoekt van de houding van het Duitse opperbevel, zal ze vinden in het boek van LUDENDORFF „Kriegführung und Politik”.

In het Ie hoofdstuk van dit werk bespreekt LUDENDORFF de leer van v. CLAUSEWITZ en zegt hij, dat waar deze over „Politik und Kriegführung” spreekt „alleen de *buitenland-*sche politiek wordt bedoeld.

LUDENDORFF is dan ook van meening, dat, indien v. CLAUSEWITZ nu nog leefde, hij zijn leer grondig zou herzien om aan te toonen, hoe zeer tegenwoordig de kraachtsuiting van

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. VIIIer Band blz. 268.

²⁾ Die Ursachen u.s.w. Iler Band blz. 31.

het leger afhankelijk is van de krachten van het binnenland.

Het woord „Politik” moet dan ook z.i. zeer breed worden opgevat en wel in dien zin, dat het alles omvat, wat tot het leven van een volk behoort.

LUDENDORFF eindigt dit hoofdstuk met de volgende woorden:

Der Satz (van v. CLAUSEWITZ):

„Der Krieg ist die Fortsetzung der Politik mit anderen „Mitteln”

musz lauten:

„Der Krieg ist die äuszere Politik mit anderen Mitteln”, und musz ergänzt werden durch den Satz, der noch bewiesen werden wird:

„Im übrigen hat die Gesamtpolitik dem Kriege zu dienen.”¹⁾

Waar dit het uitgangspunt is van LUDENDORFF, daar zal men zich niet verwonderen, dat hij in zijn werk een ernstige beschuldiging uit tegen de politiek en tegen de mannen, die daarin een leidende rol speelden. Volgens hem heeft de politiek niet met al hare krachten achter de oorlogvoering gestaan, is zij niet in staat geweest het Deutsche volk tot een vastberaden wil om te overwinnen op te wekken en is zij ten slotte door hare zwakheid de oorzaak geworden van de ineenstorting van het Deutsche rijk.²⁾

LUDENDORFF stelt derhalve de oorlogvoering vooraan en ziet in de politiek alleen een middel tot ondersteuning van de oorlogvoering. De gedachte met den oorlog iets anders te bereiken dan de vernietiging van den tegenstander is hem vreemd en daarom waren al zijne groote gaven er op gericht den vollen „Siegfrieden” voor Deutschland te behalen.

De redeneering van LUDENDORFF, die in zijne opvattingen

1) Kriegführung und Politik blz. 23.

2) Die Ursachen u.s.w. VIIIer Band blz. 11.

volstrekt niet alleen staat ¹⁾, heeft zeker hare sympathieke zijde.

Kan men het den veldheer kwalijk nemen, dat hij alles doet wat in zijn vermogen is om den tegenstander zóó vernietigend te slaan, dat deze, totaal uitgeput, de wapenen moet nederleggen?

Heeft de krijgsgeschiedenis niet tallooze malen bewezen, dat de overwinnaar dan het doel, waarvoor de oorlog werd ontketend; ten volle bereikt?

Heeft de veldheer dan niet het recht te verlangen, dat de regering, die, zelf tot wapengeweld haar toevlucht heeft genomen, de plannen van den veldheer, gericht op een volledige overwinning, steunt met alle kracht die in haar is?

Natuurlijk heeft hij dat recht en het zou wel dwaas zijn, indien de regering daartoe niet hare volle medewerking verleende.

Maar daarvoor behoeft zij nog niet de dienaress van het opperbevel te worden en dit in al zijne plannen blindelings te volgen.

Dat de staatsman wel eens niet zoo'n slecht inzicht kan hebben in de consequentie van een plan, dat het opperbevel wil doordrijven, is duidelijk gebleken toen de afkondiging van den onbeprekten duikbootoorlog door het Duitsche opperbevel als gebiedend noodzakelijk werd voorgesteld.

De rijkskanselier verzette zich daartegen met alle macht: hij vond de berekeningen van den Duitschen marinestaf te optimistisch; hij geloofde niet aan de mogelijkheid om met het beperkt aantal duikbooten, dat ter beschikking stond, den tegenstander op de knieën te dwingen; hij achtte de gevolgen van de met zekerheid te voorzien breuk met Amerika ernstiger dan de voordeelen, die met den duikbootoorlog zouden zijn te behalen. ²⁾

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. VIIIer Band blz. 12 e.v.

²⁾ Denkschrift über den Ubootkrieg. Betrachtungen zum Weltkrieg II, blz. 260.

De gebeurtenissen hebben hem in het gelijk gesteld; de duikbootoorlog is geworden, om met het toenmalig rijksdaglid Dr. STRESEMANN te spreken, „die katastrophale Enttäuschung des Weltkrieges”.

Niemand kan voorspellen hoe de oorlog zou zijn geëindigd, wanneer de Duitse regeering zich door het opperbevel de leiding van den oorlog niet uit handen had laten wringen, maar dat het dictatoriaal optreden van het Duitse opperbevel, met allen eerbied voor zijne prestaties op militair gebied, het land niet tot zegen heeft gestrekt, is een feit, dat moeilijk valt te loochenen.

Ook in Duitschland zelf heeft dat optreden veel critiek ondervonden.

Het is te verklaren.

Door de oorlogvoering als de alles beheerschende factor te beschouwen en al het overige daaraan ondergeschikt te maken, is over het hoofd gezien, dat de moderne oorlog niet alleen wordt gevoerd op het militaire, maar ook op het binnenlandsche en bovenal op het buitenlandsche front, tusschen welke fronten verband en evenwicht moet bestaan.

Daarvoor te zorgen is een taak, die de krachten van het opperbevel te boven gaat.

Dat is het werk van den staatsman.

Regeering en opperbevel.

Het feit, dat alleen de regeering de leiding van den oorlog kan uitoefenen, heeft tot onmiddellijk gevolg dat het opperbevel, zijnde het orgaan, dat is bestemd om het oorlogsinstrument van den staat te hanteeren aan de regeering ondergeschikt is.

Maar die ondergeschiktheid is van zeer delicaat aard, omdat het opperbevel, dat — zooals U weet — voor het krijgsbeleid verantwoordelijk is, onmogelijk die verantwoordelijkheid kan dragen, wanneer het niet de *grootst mogelijke* zelfstandigheid bezit.

Ik spreek met opzet van de *grootst mogelijke* zelfstandigheid, aangezien die zelfstandigheid nooit absoluut kan zijn. In dit geval toch zou het ondergeschiktheidselement, dat ligt in de verhouding van het opperbevel tot de regeering, worden aangetast.

Het opperbevel zal dus elken regeeringsinvloed op zijn beleid niet kunnen afwijzen, zeker niet daar, waar de regeering in laatste instantie de verantwoordelijkheid draagt ook voor het beleid van het opperbevel.

Deze toestand, bestaande in staten, die het parlementaire stelsel als regeeringsvorm hebben aanvaard, maakt de verhouding van de regeering tot het opperbevel aldaar zóó gecompliceerd, dat wrijvingen en conflicten welhaast niet kunnen uitblijven.

Die zijn dan ook niet uitgebleven.

Van welken aard zij zijn en waartoe zij kunnen leiden is o. a. gedurende den wereldoorlog gebleken in Frankrijk.

In de periode, waarin Generaal JOFFRE aan het hoofd van het Fransche leger stond, heeft het opperbevel niet te klagen gehad over de zelfstandigheid, die de regeering het toekende. Bovendien nam de regeering het opperbevel tegenover de Kamer steeds krachtig in bescherming en duldde niet, dat zijn autoriteit of vrijheid van handelen werd aangetast.

Ook in dat land veranderde het beeld, toen Generaal JOFFRE door Generaal NIVELLE werd vervangen.

NIVELLE had zijne benoeming te danken aan de krijgsvorrichtingen, die hij als commandant van het leger van Verdun in het najaar van 1916 met groot succes had geleid; van de daarbij gevolgde tactiek koesterde men — vooral in politieke kringen — de verwachting, dat zij, op groote schaal toegepast, aan den zich voortslependen oorlog spoedig een einde zou maken.

Wie kon dus beter met de leiding van het voorgenomen offensief in 1917 worden belast, dan de generaal, die met zijn methode zooveel naam had gemaakt?

In het leger zelf echter vond de benoeming van den betrekkelijk jongen, nieuwen opperbevelhebber, die bekende

generaals als FOCH, PÉTAIN, CASTELNAU, FRANCHET D'ESPEREY was voorbijgegaan en wiens methode niet zonder meer voor andere omstandigheden toepasselijk werd geacht, lang geen onverdeelde instemming.

Hieruit ontstonden voor de regeering groote moeilijkheden, in het bijzonder voor den Minister van Oorlog PAINLEVÉ, die 19 Maart 1917 als zoodanig optrad.

PAINLEVÉ, die destijds liever een anderen generaal als opvolger van JOFFRE zou hebben zien aangewezen ¹⁾, had van zijn voorganger den vriendschappelijken raad gekregen al zijn aandacht te wijden aan het groote April-offensief, dat in volle voorbereiding was en dat velen in het leger met bezorgdheid vervulde. Was dit op zichzelf reeds voldoende om twijfel te storten in het gemoed van PAINLEVÉ, die twijfel werd nog versterkt, toen hij, nauwelijks als Minister van Oorlog geïnstalleerd, van alle kanten werd gewaarschuwd tegen de plannen van NIVELLE, welke waarschuwingen waarlijk niet van de eersten de besten afkomstig waren. ²⁾

Wie voelt niet de moeilijke positie van de regeering toen zij van dit alles op de hoogte werd gesteld?

Moest zij ingrijpen omdat ook hare verantwoordelijkheid was betrokken bij dat offensief, waarvan de gevolgen in geval van mislukking niet te voorspellen waren of moest zij zich onthouden, omdat het zuiver ging om het krijgsbeleid van den opperbevelhebber?

Zij greep in, maar op een wijze, die ook in Frankrijk ernstige critiek heeft ondervonden.

Aan den opperbevelhebber werd o.a. de aanwijzing verstrekt, dat hij bij de uitvoering van het offensief het volgende moest in acht nemen:

1°. „Ne sacrifier, sous aucun prétexte, la préparation „des deux premières positions (qui devait être complète „à celle de la troisième et de la quatrième.

1) Generaal NIVELLE was reeds 12 December 1916 tot opperbevelhebber benoemd.

2) Comment j'ai nommé FOCH et PÉTAIN par PAUL PAINLEVÉ.

2°. „Choisir une période où les conditions météorologiques fussent favorables.”¹⁾

Hier schreef dus de regeering, zij het ook in zeer groote lijnen, aan den opperbevelhebber voor hoe hij den aanval had uit te voeren!

Daarmede ging zij te ver, want zij betrad het terrein, waarop het opperbevel zich vrij moet kunnen bewegen.

Voorts raadpleegde de Minister van Oorlog, buiten den opperbevelhebber om, de 3 onderbevelhebbers, die bij het offensief de voornaamste rollen zouden hebben te vervullen, terwijl op 6 April, den dag, waarop de Engelschen de voorbereiding van het offensief begonnen, onder presidium van den President der Republiek de bekende krijgsraad te Compiègne werd gehouden, die een zoodanig verloop had, dat de Generaal NIVELLE op een gegeven oogenblik, in tegenwoordigheid van zijne onderbevelhebbers, zijn ontslag aanbood.

Dit werd wel niet aangenomen, maar het voorval op zich zelf wijst er duidelijk op, dat in dien krijgsraad geen gezonde atmosfeer heeft geheerscht.

Het spreekt van zelf, dat al die gebeurtenissen niet geheim waren gebleven; in het leger werden zij opgevat als een bewijs, dat de opperbevelhebber niet meer het onbepaalde vertrouwen van de regeering genoot, wat uit den aard van de zaak het vertrouwen van het leger in zijn hoogsten chef schokte. Ruim een maand later trad Generaal NIVELLE af.

Zou het toeval of opzet zijn geweest toen de Engelsche Eerste minister LLOYD GEORGE in de Fransch-Engelsche Conferentie te Parijs op 4 Mei 1917, in tegenwoordigheid van de hoogste Fransche en Engelsche burgerlijke en militaire autoriteiten, de volgende woorden wijdde aan de verhouding van de regeering tot het opperbevel:

„Nous²⁾ n'avons pas besoin de connaître les détails

¹⁾ La vérité sur l'offensive du 16 Avril 1917. La Renaissance Nov. 1919.

²⁾ LLOYD GEORGE bedoelde hiermede de regeering.

„qui intéressent plus particulièrement ceux, qui ont la „responsabilité directe des opérations militaires. Nous „préférons que les généraux gardent pour eux ce qui concerne leurs plans d'exécution. Quand on les met sur le „papier pour les communiquer aux ministres il est rare „que les ministres soient seuls à les connaître. Nous „n'avons pas besoin de savoir le lieu précis de l'attaque, „ni le nombre des canons et des divisions engagées. Il est „essentiel que ces détails restent secrets. En Angleterre „nous ne posons pas de ces questions.

„D'ailleurs le général ROBERTSON ne nous a pas encouragés à les poser. Nous le traitons avec le respect qu'il „mérite et nous nous gardons de toute curiosité indiscreète”. 2)

Met deze behartigenswaardige woorden werd de verhouding, die tusschen regeering en opperbevel moet bestaan, ongetwijfeld juist geschetst.

Geschetst maar niet geregeld.

Dat kon ook niet, omdat een verhouding, die berust op wederzijdsch vertrouwen, taet en juiste opvatting van verantwoordelijkheid m.i. niet met woorden is te omschrijven.

Bevoegdheid en organisatie van de regeering.

Vóór den wereldoorlog werd algemeen de opvatting gehuldigd, dat de regeering een grootere bevoegdheid dan de normale en een bijzondere organisatie behoefde om den oorlog op energieke wijze te kunnen leiden.

De gebeurtenissen hebben de juistheid van die opvatting bevestigd en ook aangetoond, dat deze aangelegenheid weer bijzondere moeilijkheden veroorzaakt in staten met den

---

2) NIVELLE et PAINLEVÉ par MERMEIX blz. 126.

parlementairen regeringsvorm, omdat deze in zijn wezen feitelijk met den oorlogstoestand onverenigbaar is.

Kernachtig wordt dit uitgedrukt door de bekende woorden, die MARCEL SEMBAT zijne landgenooten toeriep: „Faites un roi, sinon faites la paix”.

De oorlog vraagt om continuïteit in de leiding en snelheid in het nemen van besluiten.

Noch het een, noch het ander wordt door het parlementaire stelsel bevorderd, waarvan de kenmerkende eigenschappen zijn: gemis aan regeeringsstabiliteit en trage beslissingen.

In Augustus 1914 werden deze gebreken in parlementair geregeerde staten reeds gevoeld vóór er een schot was gevallen, want in België en Frankrijk bijv. haastte de regering zich onmiddellijk na het uitbreken van den oorlog bij de Kamers een aantal wetsontwerpen in te dienen, die haar een grootere macht en een grootere vrijheid van handelen zouden verschaffen, welke wetsontwerpen met evenveel spoed door de Kamers met algemeene stemmen, zonder enig debat, werden aangenomen.

In Frankrijk ging men zelfs nog verder.

Daar heerschte in parlementaire kringen de opvatting dat de Kamer zich in die buitengewone omstandigheden in zekeren zin moest wegeijferen, ten einde de regering in staat te stellen hare volle aandacht aan hare zware taak te wijden.

Zij ging daarom 4 Augustus 1914 vrijwillig uiteen, door deze geste aan de regering een bewijs van groot vertrouwen gevende en haar vrijwel een dictatoriale bevoegdheid toe-kennende.

Met het uitbreiden alleen van de bevoegdheid der regering is het onderwerpelijke probleem echter nog niet opgelost, want het is de vraag of de regering in hare normale samenstelling geschikt is om den oorlog te leiden.

Het schijnt mij toe, dat Professor JOSEPH BARTHÉLÉMY van de faculteit van het recht aan de universiteit te Parijs,

het hieraan verbonden bezwaar in het juiste licht stelt, waar hij schrijft:

„Les ministres appelés à diriger la guerre par des circonstances qui n'ont avec elle que de très lointains rapports, forment un comité qui contient par conséquent en lui-même le germe de la délibération et du retard. Aussi, un publiciste anglais a-t-il pu appeler le ministère de son pays „le comité Trop Tard”, the Too Late Committee.”¹⁾

Het hier geopperde bezwaar zal uit den aard van de zaak nog grooter worden, wanneer tot uitbreiding van het ministerie wordt overgegaan, hetgeen — als zijnde een gewoon verschijnsel in tijd van oorlog — onvermijdelijk schijnt.

In Engeland bijv. bestond in 1915 het Kabinet uit 23 Ministers.

Dat in de aangehaalde woorden geen overdrijving schuilt, wordt afdoende bewezen door het teekenende verschijnsel, dat Engeland en Frankrijk den oorlog begonnen onder leiding van den geheelen ministerraad en dat beide staten na eenigen tijd daarvan afzagen.

In Engeland werd in November 1915 de eigenlijke leiding van den oorlog opgedragen aan een „War Committee” bestaande uit 6 Ministers, die meer dan de anderen bij de krijgsverrichtingen waren betrokken, aan welk Committee door LLOYD GEORGE in December 1916 niet alleen den naam maar ook het karakter werd gegeven van een „War Cabinet”.

Het bestond uit 6 leden, onder wie zich slechts één Minister met een portefeuille bevond; de overigen behoorden tot de vooraanstaande mannen in handels-, financiële- en industriële kringen.

In Frankrijk vormde BRIAND in December 1916 een „Comité de Guerre”, dat onder presidium stond van den President van de Republiek en 5 leden telde, allen Minister. Onder het Ministerie CLÉMENCEAU nam nog een

¹⁾ Démocratie et Politique étrangère par J. BARTHÉLÉMY.

6e minister in het Comité zitting; overigens bleef de samenstelling daarvan ongewijzigd. 1)

Wat betreft de staatsrechtelijke positie van het „War Committee” en het „Comité de Guerre”, daaromtrent bestond aanvankelijk in Engeland en Frankrijk geen principieel verschil; in beide staten was het Comité gehouden belangrijke besluiten, die de verantwoordelijkheid van de geheele regering raakten, aan de goedkeuring van den voltalligen ministerraad te onderwerpen.

Het kan niet worden ontkend, dat door deze regeling de vertraging weer werd ingevoerd, die men juist met het in het leven roepen van het comité had trachten op te heffen.

Minister ASQUITH moest dit in het Lagerhuis, in antwoord op de ter zake gemaakte opmerkingen, ronduit toegeven; maar hij had er niettemin bedenking tegen om de collectieve verantwoordelijkheid van de regering tegenover het parlement prijs te geven en achtte het mogelijk in de praktijk regering en „War Committee” in goede harmonie te doen samenwerken. 2)

LLOYD GEORGE was hiermede echter niet tevreden: hij ging nog een stap verder en gaf aan het „War Committee” het karakter van een oorlogskabinet. Dit kwam tegenover het zittende ministerie en tegenover het Parlement wel in een eigenaardige positie te staan, maar de daaruit voortspruitende moeilijkheden schenen in Engeland niet onoverkomelijk te zijn.

In Frankrijk heeft het „Comité de Guerre” van zijne

1) President: President v. d. Republiek.

1916	1917
Leden:	Leden:
President v/d. Ministerraad (Min. van Buitend. Zaken).	President v/d. Ministerraad (Min. v. Oorlog).
Minister van Oorlog.	Minister van Buitenlandsche Zaken.
Minister van Marine.	Minister van Marine.
Minister van Bewapening.	Minister van Bewapening.
Minister van Financiën.	Minister van Financiën.
	Minister van Blokkade.

2) The army Quarterley. Volume XIV 1927 blz. 262.

oprichting af tot het einde van den oorlog toe hetzelfde karakter behouden.

Hoewel de ministers, die geen deel uitmaakten van het Comité er niet tegen opzagen om, als het hun noodig voorkwam, te laten voelen, dat zij, zelfs in aangelegenheden van meer militairen dan van politieke aard, een woord hadden mede te spreken en ook wel eens hunne goedkeuring onthielden aan voorstellen van het Comité de Guerre ¹⁾, zoo heeft dit toch bewezen door uitgewerkte goed doordachte voorstellen in den voltalligen ministeraad te brengen, een snellere en meer energieke regeeringsactie in de hand te kunnen werken

Het Engelsche stelsel onder LLOYD GEORGE moge Forscher zijn dan het Fransche, niet overal zal de grondwet toelaten het te aanvaarden.

Waar zulks onmogelijk is — zooals in ons land — daar is men m.i. op het Fransche stelsel aangewezen.

Dit heeft echter weer op het Engelsche voor, dat het minder aanleiding zal geven tot complicaties.

Het terrein, waarop de leiding van den oorlog zich beweegt.

De stelling, dat een oorlog slechts mogelijk is, *wanneer* het volk en *zoolang* het volk dien wil, is — dunkt mij — voor geen tegenspraak vatbaar.

Wie daaraan nog mocht twijfelen, gelieve te bedenken, dat het oorlogsleger een zuivere afspiegeling is van het volk, waarin dus ook de stemming van het volk zal worden teruggevonden.

Het is dus van primordiaal belang die stemming in het volk te wekken en te onderhouden, die noodig is voor het brengen van de noodzakelijke offers, waarmede de oorlogstoestand onvermijdelijk gepaard gaat.

¹⁾ Zoo weigerde bijv. de Fransche ministerraad zijne goedkeuring te hechten aan het voorstel van het Comité de Guerre om generaal DE CASTELNAU tot chef van den Generalen Staf te benoemen.

Duidelijk komt dit tot uiting in een aanschrijving van den Beierschen Minister van Oorlog d.d. 11 Augustus 1917.

„Von höchster Wichtigkeit“, zoo leest men daarin, „für die glückliche Beendigung des Krieges ist die *Stimmung in der Heimat*. Es darf auch im Feldheer kein Zweifel darüber bestehen, dasz selbst die beste Führung und die grözte Tapferkeit unserer Truppen nicht imstande sind, den Endsieg zu erringen, wenn die Masse des Volkes in der Heimat, wenn die Arbeiter der Rüstungsindustrie und die landwirtschaftlichen Erzeuger in ihrer hingebungs-vollen, aufs äusserste angespannten Arbeit und in ihrem Willen zum Durchhalten nachlassen, wenn sie im willigen Ertragen der schweren Entbehrungen erschlaffen.“¹⁾

Inderdaad, de stemming in het volk is de allesbeheerschende factor, van de leiding van den oorlog; daarop zal dus de aandacht van de regeering op de allereerste plaats gericht moeten zijn en blijven.

Bij het uitbreken van den wereldoorlog hebben de regeeringen van de oorlogvoerende staten te dien opzichte niet voor buitengewoon groote moeilijkheden gestaan.

Hier en daar was de stemming van het volk zelfs geestdriftig.

Ten bewijze hiervan herinner ik U aan de grootsche be-tooging van de Berlijners, nadat de Keizer hen vanaf het balkon van zijn paleis had toegesproken; aan de geestdrift waarmede in de eerste zitting van den Rijksdag na de oorlogsverklaring de rede van den rijkskanselier door de afgevaardigden van geheel het volk werd ontvangen.

„Jetzt“, zoo sprak v. BETHMANN HOLLWEG „hat die grosze Stunde der Prüfung für unser Volk geschlagen. Aber mit heller Zuversicht sehen wir ihr entgegen. (Stürmischer Beifall). Unsere Armee steht im Felde, unsere Flotte ist kampfbereit, hinter ihr das ganze deutsche Volk! (Andauernder lebhafter Beifall und Händeklatschen auf allen Seiten des Hauses und auf den Tribünen.

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. Vier Band blz. 242.

„Der Reichstag erhebt sich). Das ganze deutsche Volk (zu „den Sozialdemokraten) einig bis auf den letzten Mann „(Erneuter minutenlanger jubelnder Beifall). Sie, meine „Herren, kennen Ihre Pflicht in ihrer ganzen Grösze. Die „Vorlagen bedürfen keiner Begründung mehr. Ich bitte um „ihre schnelle Erledigung.“ (Stürmischer Beifall und Händeklatschen) ¹⁾

Dat was voorzeker in die ernstige ure een indrukwekkend bewijs van de censgezindheid, die in het Duitsche volk heerschte en van zijne bereidwiligheid om te aanvaarden wat het noodlot over land en volk zou uitstorten.

Kan daarop in de toekomst worden gerekend?

Er bestaan gegronde redenen tot twijfel.

Voor wat ons land betreft, kunnen wij niet vergeten, dat de heer v. ZADELHOFF op 13 December 1927 in de Tweede Kamer zeide:

„Als, ondanks onze propaganda, ons leger in stand blijft „en de oorlog komt, dan wete de Minister, dat hij op ons „niet kan rekenen. Ik hoop, dat wij dan in staat zullen zijn „alle berekeningen in de war te sturen; als er oorlog komt, „dan zullen wij proberen door massale weigering desnoods „door algemeene werkstaking, dien onmogelijk te maken.”²⁾

De bedreiging om in geval van nood het land in den steek te laten, komt niet alleen van sociaal-democratische zijde.

Daar hebt U bijv. de vereeniging „Kerk en Vrede”, die onder leiding staat van Professor HEERING.

Naar aanleiding van een op een vergadering van die vereeniging gestelde vraag: „En wat moeten wij doen als „het oorlogsgevaar van nabij dreigt, als er gemobiliseerd „wordt?” antwoordde deze leider:

„We moeten vooraf en steeds door onze regeering duidelijk „maken: Reken bij eventueel oorlogsoptreden niet op ons! „Zoodra gij met dit gevloekte werk een aanvang maakt, „hebt ge ons niet naast u maar tegenover u! Wij zullen ons,

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. VIIIer Band blz. 51.

²⁾ Handelingen der Staten-Generaal 1927/28 Tweede Kamer blz. 994.

„als het spannen” gaat, verplicht voelen precies het om-
„gekeerde te prediken van wat gij dan begeert...” 1)

Hij zei nog meer; ik laat dat maar rusten, want het aan-
gehaalde is al erg genoeg.

Professor HEERING weet heel goed, dat in ons volk
geen spoor van oorlogszuchtigheid aanwezig is; dat het
geen anderen wensch heeft dan te blijven wie het is, te
behouden wat het heeft; hij weet ook heel goed, dat geen
enkele regeering ons volk in een oorlog zal storten, wan-
neer het niet gaat om de verdediging van onze heiligste
rechten, nadat alle middelen om wapengeweld te voor-
komen zijn uitgeput.

Dat noemt hij nu „een gevloekt werk”, waarbij hij zijne
woorden zóó kiest, dat zij den indruk vestigen alsof er
ooit een Nederlandsche regeering zal worden gevonden,
die op oorlog zal aansturen!

Daar hebt U Ds. J. A. BRUNS, die in zijn blad „De Blijde
Wereld” diezelfde vraag als volgt beantwoordde:

„Het eenige, dat wij doen kunnen, is lijdelijk verzet, is
„non-coöperation, dat is weigeren alle directen en indi-
„recten oorlogsdienst, dat is dus staking en militaire
„dienstweigering, zoo massaal mogelijk en dan de gevol-
„gen daarvan ondergaan...” 1)

Kan het duidelijker worden gezegd?

Daar hebt u de Nooit-Meer-Oorlog federatie, waarvan de
aanhangers de verklaring hebben afgelegd, nooit meer, in
welken vorm dan ook, aan een oorlog deel te nemen.

Op grond van deze en dergelijke voornemens — waar-
van men zich wel eens afvraagt of zij maar rustig mogen
worden gepropageerd — is het volstrekt niet onmogelijk
te achten, dat reeds dadelijk bij het uitbreken van een
nieuwen oorlog de regeering voor groote moeilijkheden
zal komen te staan, door dat een gedeelte van het volk
een verlamdenden invloed op de stemming van de rest
zal trachten uit te oefenen om langs dien weg het oorlog-
voeren onmogelijk te maken.

---

1) Kerk en Vrede, Januari 1928.

Tegenmaatregelen van de regeering zullen dan niet mogen uitblijven en die zullen des te meer doel treffen, naarmate zij in vreedstijd beter zijn doordacht en voorbereid.

Aan dit hoogst belangrijke vraagstuk kan niet genoeg aandacht worden gewijd en daarom zal ik er heden avond ook iets langer bij stilstaan.

De maatregelen, die ik op het oog heb, kunnen worden verdeeld in 2 groepen: de preventieve en de repressieve.

De preventieve maatregelen.

Op de 1e plaats vraagt hier de aandacht het *voedsel-vraagstuk*, omdat het in stand houden van het moreel van het volk in rechtstreeksch verband staat met de mogelijkheid om de noodzakelijke levensbehoeften in behoorlijke hoeveelheden beschikbaar te stellen.

Waar zal de taal der defaitisten meer ingang vinden dan in een volk, dat door nijpend gebrek wordt gefolterd en dat dientengevolge zijn lichamelijk en geestelijk weerstandsvermogen heeft verloren?

„Man musz selbst nur von Rationen gelebt haben”, schrijft Dr. Herz, „um zu ermessen, welche körperliche Unlust, welche geistige Lethargie die vollkommen ungenügende Ernährung nach sich zog.”¹⁾

Van veel belang is ook voor een goede en snelle distributie der levensmiddelen te zorgen, waarvan de rantsoenering waarschijnlijk dadelijk na het uitbreken van den oorlog zal moeten worden ingevoerd. Tegen een te zuinige organisatie, moet worden gewaarschuwd. De nadeelige gevolgen daarvan zijn in Duitschland maar al te zeer gebleken.

Vandaar dat de reeds genoemde Dr. Herz schrijft:

„Gerade beim „Anstehen” hetzten sich die Frauen gegenseitig auf. Die Bedeutung des stundenlangen Wartens beim Einkauf der kärlichen Rationen auf die

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. Vier Band blz. 126 .

„Verschlechterung der Stimmung darf niemals vergessen
„worden” 1)

Men weet nu ook waar de opruiers present zullen zijn en waar streng toezicht derhalve zal moeten worden uitgeoefend.

Op de 2e plaats zal niet mogen worden verzuimd de publieke opinie behoorlijk voor te lichten en te leiden. Het schijnt, dat aan dit niet minder belangrijke onderdeel van de leiding van den oorlog in verschillende oorlogvoerende staten van regeeringszijde te weinig aandacht werd besteed. Vandaar dat en overheidspersonen en dagbladen, die de eerst in aanmerking komende organen zijn om de publieke opinie volgens de inzichten van de regeering te beïnvloeden, menigmaal zonder boos opzet het omgekeerde zeiden of schreven als hetgeen verkondigd had moeten worden. De regeering trachtte dan wel met bekwamen spoed in een officiële verklaring de zaak recht te zetten, maar meestal te laat; het kwaad was geschied en woekerde voort.

Wil de pers de diensten bewijzen, die men er van verlangt, dan zal zij stelselmatig moeten worden voorgelicht.

In Frankrijk o.a. schijnt dit te wenschen te hebben overgelaten. Men had daar een „section d'information” aan het Ministerie van Oorlog, een „section de propagande” aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, de censuur was weer ondergebracht bij het Ministerie van Binnenlandsch Zaken, terwijl er bovendien nog een „maison de la presse” bestond.

Al die organen werkten onafhankelijk van elkaar en daarom acht men het wenschelijk in de toekomst te scheppen „un grand organisme, pourvu de tous les services nécessaires, destiné à renseigner le pays sur tout.” „Cet organisme, véritable cabinet d'action patriotique, „aurait la charge de diriger le moral” 2)

1) Die Ursachen u.s.w. Vler Band blz. 177.

2) Zie voor meerdere bijzonderheden „Réflexions sur l'art de la guerre” par le général X.Y blz. 63 e.v.
1928/29. V.

Dit denkbeeld verdient ongetwijfeld sterke overweging want de ervaringen, die met een niet centraal geleide voorlichting van de pers zijn opgedaan, zijn waarlijk te slecht om het op een herhaling daarvan te laten aankomen.

Bij die voorlichting nemen de bulletins van de gebeurtenissen aan het front, waarnaar door het volk uit den aard van de zaak reikhalzend wordt uitgezien, een plaats van bijzondere beteekenis in.

Het volk heeft er ongetwijfeld recht op de volle waarheid te vernemen omtrent hetgeen er aan het front voorvalt; het kan zelfs gevaarlijk zijn om die waarheid te verzwijgen of te verbloemen, al geschiedt dat dan ook met de goede bedoeling om in het volk het optimisme, dat voor het winnen van een oorlog, onmisbaar is, niet te dooden.

Duitschland kan in dat opzicht als waarschuwend voorbeeld strekken, wat door niemand eerlijker wordt toegegeven dan door den Duitschen Kroonprins.

Volgens hem zou de ineenstorting van het Deutsche volk nooit zulke geweldige afmetingen hebben aangenomen, indien het volk door de verpletterende onthulling van de naakte waarheid, die aan het licht kwam toen het opperbevel plotseling een onmiddellijke wapenstilstand verlangde, niet totaal verrast was geworden.

En hoe kwam dat?

Omdat men er in Duitschland de voorkeur aan had gegeven de waarheid te rantsoeneren. Met deze verkeerde taktiek werd na den 1en Marneslag begonnen, men liet ze eerst los toen het Deutsche rijk in elkaar stortte. ¹⁾

Alzoo de waarheid moet worden medegedeeld?

In beginsel zeer zeker maar men geve zich daarbij wel rekenschap van het feit, dat de vijand tegenwoordig met behulp van radio, spionnen enz. over de middelen beschikt om de oorlogsbulletins mede te lezen.

Wij leven niet meer in den tijd van Napoleon!

Wanneer Oberst WETZEL, ²⁾ die gedurende 2 jaren chef

---

1) „Erinnerungen des Kronprinzen WILHELM“ blz. 308 e.v.

2) Die Ursachen u.s.w. Iler Band blz. 434.

was van de afdeeling operatiën van het Grootte Hoofdkwartier verklaart, dat de Duitschers menigmaal door de vijandelijke radioberichten juist de gegevens kregen, die zij noodig hadden om zich een volledig inzicht te vormen van den toestand bij de tegenpartij, dan zal het zeker niet overdreven kunnen worden genoemd den eisch te stellen, dat de redactie van de oorlogsbulletins, die voor openbaarmaking zijn bestemd, aan zeer bekwame handen wordt toevertrouwd.

Dit is lang niet ieder's werk en het vereischt bovendien bedrevenheid, die niet komt aangewaaid maar wel door oefening kan worden verkregen. Daarvoor is bij strategische oefeningen wel gelegenheid te scheppen.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen wil ik er nog de aandacht op vestigen, dat de Engelschen gedurende den wereldoorlog bij het redigeeren van hunne oorlogsbulletins een methode volgden, die afweek van die, welke in andere staten gebruikelijk was.

In het algemeen stelden zij den toestand eerder te donker dan te licht voor, hetgeen op berekening berustte. Kwam de eenigszins sombere voorspelling uit, dan veroorzaakte dit onder het volk, dat was voorbereid, minder ontsteltenis; kwam zij niet of niet in den gevreesden omvang uit, dan werd dit benut om in het licht te stellen, dat de vijand zijn doel had gemist en dus een echee had geleden.

Deze methode maakte zooveel indruk in Duitschland, dat het „Kriegspresseamt" het noodig achtte daartegen te waarschuwen. ¹⁾

Op de 3e plaats zullen bijtijds maatregelen moeten worden getroffen tegen prijsopdrijving en het maken van woekerwinst.

Gedurende den wereldoorlog zagen — ik mag wel zeggen in alle oorlogvoerende staten — tallozen hun bescheiden bestaan vernietigd.

Daartegenover stonden ontzaglijke winsten, vooral voor de legerleveranciers.

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. Vler Band blz. 216.

Een groot deel van deze bevoorrechten had den slechten smaak met zijn overdadige luxe schaamteloos te koop loopen. Het waren in die dagen waarlijk niet alleen de armsten der armen, die de vuisten balden over het gebrek aan fijn gevoel, over het ergerlijk gedrag der O. W.ers!

Gemakkelijk was het niet om door het heffen van een oorlogswinstbelasting op billijken grondslag de wanverhouding tusschen werkgeverswinst en werknemersloon op te heffen, zonder daarbij de werkgevers te ontstemmen en hunne volle medewerking te verspelen.

Toch zal dit noodzakelijk euvel van den oorlogstoestand moeten worden bestreden, want het heeft, blijkens de ervaring, aanleiding gegeven tot groote verbittering in breede lagen van het volk.

De repressieve maatregelen.

Een doeltreffende bestrijding van de pogingen, die worden ondernomen om het oorlogvoeren onmogelijk te maken, zal zeer worden gebaat, wanneer men op de hoogte is van de wijze waarop, en van de middelen waarmede, door de vijanden van het gezag wordt gestreden.

Met groote openhartigheid wordt de Duitsche strijdmethode — die merkwaardige overeenkomst vertoont met die, welke in de andere staten werd gevolgd — bekend gemaakt in het Rapport van den Duitschen Rijksdag „Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918”.

Aangezien het niet onmogelijk moet worden geacht, dat in de toekomst dezelfde strijdwijze, al of niet geperfectionneerd, andermaal toepassing zal vinden, is het van belang daaromtrent het een en ander mede te deelen.

Ik ontleen dan aan dat werk het navolgende:

In de eerste jaren van den oorlog was het in Duitschland een gevaarlijke onderneming om het monster „Militarismus” — zooals het heette — door het verspreiden van brochures en vlugschriften te lijf te gaan.

Toch gelukte het de scherp speurende politie om den tuin te leiden en vooral in Dresden op het gebied van drukken

en verspreiden van anti-oorlogspropaganda-materiaal buitengewone resultaten te bereiken. In honderdduizenden van exemplaren hebben de aanklagende en ophitsende vlugschriften in het beschermende duister van den nacht de drukpersen verlaten om hun weg door geheel Duitschland te vinden.

Zoo was het mogelijk om reeds op 1 Mei 1915 openlijk met de anti-oorlogspropaganda te beginnen. Op dezen „Maitag der Arbeiterklasse" waren in tal van Duitse steden op alle hoeken van de straten roode biljetten aangeplakt, waarvan het opschrift met de woorden eindigde: „Soll das Massenmorden so weitergehen? Im Namen der „Menschlichkeit erhebt eure Stimme und fordert Frieden, „Frieden, Frieden!

Bij deze propaganda, die geleidelijk een scherper en steeds meer ophitsenden toon aansloeg, bleef het niet.

Ook met behulp van werkstakingen werd getracht den binnenlandschen toestand te ontredderen. Alle oorlogvoerende staten hebben ze gekend en het kan zeker noodig en nuttig worden geacht ernstig te bestudeeren hoe de betrokken regeeringen hebben gepoogd die werkstakingen te onderdrukken of liever: te voorkomen.

Want voorkomen is beter dan onderdrukken.

De tactiek van den dolkstoot had nog meer pijlen op haar hoog; zij trachtte niet alleen het binnenland maar ook het front te treffen door een *stelselmatige organisatie van de desertie* en door een *revolutionaire propaganda*.

De organisatie van de desertie was tot in de kleinste bijzonderheden uitgewerkt. De hoofdzetels van deze organisatie waren in Berlijn, Hamburg, Keulen, Stuttgart en München. Hier ontvingen de deserteurs levensmiddelenkaarten, valsche papieren, huisvesting, geld en een opgave van den te volgen weg naar de grens. Aangezien de leiders van de bureaux in bovengenoemde plaatsen steeds op de hoogte werden gehouden van de tijdstippen, waarop de te passeeren grensposten door partijgenooten waren bezet, kostte het weinig moeite — eventueele complicaties daargelaten — de grens ongehinderd te overschrijden.

De onthullingen van een voormaligen revolutionnair BREITHAUPT, die destijds zelf naar Nederland gedeserteerd is, toonen verder aan, dat de Duitsche deserteursorganisatie in geregelde verbinding stond met bepaalde groepen in het neutrale buitenland, o.a. met de revolutionnaire kringen in Nederland.

Volgens hem hadden de Duitsche deserteurs h. t. l. een eigen vereenigingslokaal en gaven zij ook een blad uit „Der Kampf”, dat in de drukkerij van het Nederlandsche blad „De Tribune” werd gedrukt.

De redacteur van „Der Kampf” stond in onmiddellijke verbinding met den chef van den Engelschen spionnage-dienst in Rotterdam, met wien de Duitsche deserteurs in verbinding werden gebracht, ten einde gegevens te verstrekken over de dislocatie van hun legeronderdeel, de stemming in het leger en in het volk, den stand van het levensmiddelenvraagstuk enz.

Op deze wijze, zoo stelt BREITHAUPT vast, kreeg de inlichtingsdienst van de Entente van de revolutionnaire kringen in Duitsland alle berichten in handen, waarop hij bijzonder prijs stelde. 1)

De revolutionnaire propaganda werd zoowel mondeling als schriftelijk gevoerd.

Hoort wat „Genosse LEDEBOUR” daarover losliet in een vergadering van arbeiders- en soldatenraden in December 1918.

„Wir hatten”, zoo luidden o. m. zijne woorden, „auch „Verbindung mit der Front angeknüpft und arbeiteten erfolgreich, denn die Regierung war ja so gütig gewesen, alle „Revolutionäre einzuziehen und in die Armee zustecken. „Und, Parteigenossen, *wir haben die Front bearbeitet* d. h. „nicht wir, die wir hier saszen, aber unsere Freunde. Da „war die Regierung so gütig ausgezeichnete Agitatoren für „die Revolutionierung der Front hinauszuschicken, indem sie nach dem Januarstreik alles wegklaute, was ihr denun- „ziert war als Leiter des Streiks und jeder Mann, der in

---

1) Die Ursachen u.s.w. Vier Band blz. 13.

„den Schützengraben geschickt wurde war ein Agitator „für die revolutionäre Unabhängige Sozialdemokratie...“ 1)

En nu denke men niet, dat die ondergraving van het front eerst in het laatste gedeelte van den oorlog stelselmatig geschiedde.

Neen, die dateert al van veel vroeger, want in Juli 1916 bestond reeds te Melle bij Gent de z.g. „Genter Bund“, een anti-militaristische soldaten-organisatie die hetzelfde beoogde als boven werd aangegeven.

Ook de vloot kreeg ruimschoots haar deel van de propaganda.

„Genosse Haase“, leider van den Zeemansbond. rekende het zich in een vergadering te Geestemünde in Augustus 1919 tot een eer, dat hij en zijne partijgenooten reeds van af het begin van den oorlog, stelselmatig voor de revolutionneering van de vloot hadden gewerkt, waartoe zij ook in verbinding waren getreden met rijksdagafgevaardigden. 2)

De wegen, waarlangs de opruiende geschriften de plaatsen van bestemming bereikten waren talrijk: per post, per postpakket, per terugkeerenden verlofganger, per aanvullingsreserve enz.

Dat het inderdaad ook is gelukt ze in handen van de troepen te spelen is o.m. bewezen door het feit, dat de Engelschen in den slag bij Arras (1917) in de Deutsche loopgraven een massa vlugschriften vonden, die aan de Engelse regeering werden toegezonden.

Overbodig mag het heeten nog te vermelden, dat het verwekken van werkstakingen in de munitiefabrieken als een *bijzonder* doeltreffend middel werd beschouwd om het front machteloos te maken. Daarbij is duidelijk gebleken — adres aan de redevoering van „Genosse Ledebour“ — dat het verkeerd is den dienst aan het front tot een straf te stempelen door de leiders van de staking of de meest oproerige arbeiders daarheen te zenden.

---

1) Die Ursachen u.s.w. VIer Band blz. 10.

2) Der Weg zur Revolution v. Wrisberg blz. 178.

Ik zal het treurige relaas van de werkwijze der binnenlandsche vijanden hiermede besluiten.

Van hen dreigt echter het gevaar niet alleen, want ook de buitenlandsche vijand heeft het op de stemming in het binnenland gemunt.

De middelen, die daartoe gedurende den wereldoorlog werden aangewend waren talrijk en van den meest uiteenloopenden aard: spionnen, agenten, ballons, vliegtuigen, duiven, enz.

Vooraf over het spionnagegevaar moet niet licht worden gedacht. Met ongelooflijke brutaliteit wisten de spionnen overal door te dringen: in gezelschappen, aan de beurs, in de groot-industrie, in den handel, in de kampen voor krijgsgevangenen, zelfs tot in de legercommando's en bij het opperbevel.¹⁾ Hun werkwijze was eenvoudig verbluffend en — het kost mij eenige moeite om het woord in dit verband te gebruiken — geniaal.

Daardoor hebben zij hunne lastgevers niet alleen belangrijke gegevens kunnen verschaffen maar ook in zeer aanzienlijke mate bijgedragen tot het vergiftigen van de stemming in het volk, waarop zij werden losgelaten.

Ziedaar een kort overzicht van de geweldige moeilijkheden, die de regeering van een oorlogvoerende staat zal hebben te overwinnen in haar strijd tegen de binnen- en buitenlandsche propaganda.

Die strijd kan niet worden gevoerd zonder een strenge censuur van de pers, zonder een zorgvuldige controle van het post-, telegraaf-, telefoon- en radioverkeer en zonder een deugdelijk stelsel van contra-spionnage.

Al die bestrijdingsorganen dienen aan hooge eischen te voldoen, want hun taak is waarlijk niet van de gemakkelijkste.

Het zou zeker zijn nut hebben de wijze, waarop die organen moeten werken, tot in bijzonderheden te bespreken, maar ik geloof niet, dat dit verstandig zou zijn.

Ik zal mij daarom tot eenige algemeene opmerkingen beperken.

¹⁾ Geheime Mächte. Oberst NICOLAI, blz. 101 e.v.

De *censuur van de pers* zal met buitengewoon veel tact moeten worden uitgeoefend, wil zij niet — zooals in den wereldoorlog is gebleken — groote ontevredenheid wekken, die tot verbittering kan stijgen. ¹⁾

Niet minder groot beleid zal de behandeling van en het toezicht op de dagbladcorrespondenten en fotografen vorderen, die tot het operatietoneel worden toegelaten.

Gedreven door een zeer verklaarbaar verlangen om aan hunne dagbladen de eerste, de beste en de meest volledige berichten van gebeurtenissen op het operatietoneel te doen toekomen, dringen deze heeren er voortdurend op aan juist in belangrijke perioden tot de troepen te mogen doordringen en daarbij vrij te circuleeren. Die vrijheid van beweging kan hun natuurlijk niet worden verleend; van den anderen kant gaat het niet aan hen als gevangenen te behandelen en zoo rijst telkens de moeilijkheid voor het opperbevel om te bepalen tot hoever de bewegingsvrijheid, kan gaan zonder de eigen belangen te schaden. Men kan dan ook begrijpen, dat JEAN DE PIERREFEU, die van deze aangelegenheid, uit hoofde van zijne functie, welke hij gedurende 3 jaren in het Fransche Hoofdkwartier heeft vervuld, uitnemend op de hoogte is, bekennen moet, dat de verhouding van het opperbevel tot de dagbladcorrespondenten niet altijd vriendschappelijk is geweest. ²⁾

Mede in verband met voorvallen van anderen aard acht hij het dan ook noodig aan de a.s. stafofficieren de beginnelen van het gebruik van de pers te velde te onderwijzen.

De *contrôle van de post* vormt een zeer omvangrijk werk.

U begrijpt, mijne Heeren, dat het hier betreft een onderzoek van hetgeen duizenden en nog eens duizenden brieven en postpakketten inhouden.

Daarvoor is een volledige organisatie noodig, die volgens een bepaald programma moet werken. ³⁾

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. VIIer Band I blz. 72.

²⁾ G. Q. G. SECTEUR 1. Tome second blz. 72.

³⁾ In Frankrijk had de chef van de postcontrole tenslotte ± 250 officieren te zijner beschikking, die gewond waren of niet meer geschikt voor den dienst te velde.

Bij de vaststelling van dit programma zullen zich tal van vragen voordoen.

Ik wil er enkele noemen.

Waar zal de controle van de brieven worden uitgevoerd: bij het begin- of bij het eindpunt?

Zullen daarbij uitzonderingen worden toegestaan, zoo ja, hoe voorkomt men misbruik daarvan?

Kan de contrôle van de postpakketten volgens dezelfde beginselen worden uitgeoefend als die van de brieven?

Indien U een oogenblik over deze vragen nadenkt en de *practische* consequentie overweegt van het antwoord, dat U daarop geeft, dan ben ik er zeker van dat U eerbied zult gevoelen voor hem, die er in slaagt een doeltreffend stelsel voor de postcontrôle te onderwerpen.

Dit is daarom zoo noodig omdat de postcontrôle een *cumisbaar* middel is om de wisselwerking tusschen front en binnenland en tegelijkertijd de stemming *aan* het front te beoordeelen.

Maar dan moet die contrôle ook niet alleen bestaan in het domweg speuren naar ongeoorloofde uitdrukkingen of naar bijzonderheden van militairen aard, die geheim moeten blijven.

Neen, zij moet een hooger doel najagen; zij moet trachten door te dringen tot de bron, waaruit de gevoelens, die door de schrijvers worden geuit, opwellen.

Vandaar dat het zoo noodig is met dat delicate werk te belasten mannen van zooveel ontwikkeling, dat zij den zielstoestand kunnen begrijpen van den in dagelijksch levensgevaar verkeerenden schrijver, die misschien voor het laatst zijn hart uitstort aan zijn vader, moeder, echtgenoot, kinderen of verloofde.

Noch voor zwaartillende, noch voor oppervlakkige naturen is bij die contrôle plaats; de eerste zullen overal gevaren zien en het opperbevel onnoodig verontrusten, de tweede zullen den ernst van hetgeen zij lezen niet beseffen en het opperbevel zeer belangrijke gegevens onthouden of wel een neiging hebben tot generaliseeren.

JEAN DE PIERREFEU zegt het zoo juist.

Wanneer uit twintig brieven van een onderdeel blijkt, dat aan het front defaitistische vlugschriften zijn verspreid en uit honderd andere brieven van hetzelfde onderdeel spreekt woede tegen den stand van zaken, dan volgt daaruit nog niet met wiskundige zekerheid, dat de slechte stemming van die honderd anderen *alleen* veroorzaakt is door het lezen van die vlugschriften.

„On voit l'erreur dans laquelle on peut se laisser entraîner; attribuer à une cause accidentelle ce qui provient d'une cause d'ordre plus général. 1)

Verder wil ik er nog op wijzen, dat onder het voor de postcontrôle aangewezen personeel scheikundigen niet zullen mogen ontbreken.

De noodzakelijkheid toch is gebleken om brieven ook chemisch te behandelen, wanneer het vermoeden bestaat, dat de schrijvers gebruik hebben gemaakt van onzichtbare inkt, die een chemische behandeling behoeft om leesbaar te worden.

Wat ten slotte de contra-spionnage betreft, wil ik opmerken, dat het aantal van de daarvoor aanvankelijk aangewezen personen bijna overal veel te gering bleek, zoodat men nergens aan aanzienlijke uitbreiding ontkwam.

Bij het einde van den oorlog waren daarvoor bijv. in Duitschland van ambtelijke zijde ruim 1100 personen werkzaam. 2)

Ik zal hiermede die onderwerpen verder laten rusten. Voor zoover dat noodig mocht zijn geweest, hoop ik u er echter genoeg van te hebben medegedeeld om u tot mijne medestanders te maken, waar ik betoogde, dat er voor een behoorlijke werking van die diensten volledige organisaties worden vereischt.

Die kunnen in geval van nood niet uit den grond worden gestampt, omdat er dan veel kans bestaat, dat de personen, die in de organisaties een leidende rol spelen, onvoorbereid zullen zijn voor hun taak al zouden zij ook — voor wat ons

---

1) G. Q. G. SECTEUR I Tome second blz. 28.

2) Geheime Mächte Oberst NICOLAI blz. 150.

land aangaat — gedurende de mobilisatie in een overeenkomstige functie werkzaam zijn geweest.

Mobilisatie-ervaringen hebben voor oorlogstijd slechts een zeer betrekkelijke waarde; indien er dus nog gestudeerd moet worden in een tijd, waarop het vóór alles op handelen aankomt, dan behoeft men niet te vragen hoe lang het zal duren voor de organisaties zich kunnen doen gelden en hoeveel kwaad er inmiddels zal zijn gesticht, dat niet meer is te herstellen.

Hoe juist het ook moge zijn om aan te nemen dat de stemming aan het front scherp op die in het binnenland zal reageren, toch volgt daaruit nog niet, dat *als* er een slechte stemming aan het front heerscht, deze *uitsluitend* een gevolg is van de slechte invloeden van het binnenland.

Die conclusie zou voorbarig zijn, hetgeen door den wereldoorlog afdoende wordt aangetoond.

Er is aan de verschillende fronten veel gebeurd, waaraan het binnenland totaal onschuldig was en wat tot ontevredenheid, ja, tot verbittering onder de troepen aanleiding heeft gegeven.

De verlofgangers staken die niet onder stoelen of banken; hunne verhalen wekten natuurlijk groote verontwaardiging; zij gingen van mond tot mond en kwamen uit den aard van de zaak ook ter oore van hen, die gretig naar nieuw voedsel zochten om het vuurtje in het binnenland aan te blazen.

En zoo heeft zich het merkwaardige verschijnsel voorgedaan, dat, terwijl alle krachten werden ingespannen om het front tegen de ontbindende werking van het binnenland te beschermen, het front zelf heeft medegeholpen om het binnenland te ontwrichten.

LUDENDORFF noemt den invloed van het front op het binnenland niet „nennenswert“¹⁾, wat van zijn standpunt verklaarbaar is. Hij is immers geneigd om aan de politiek de schuld te geven van de Duitse nederlaag!

---

¹⁾ Kriegführung und Politik blz. 150.

Tegenover LUDENDORFF staan echter anderen, die den invloed van het front op het binnenland niet zoo gering aanslaan.

Ik geloof, dat dit laatste juist is.

De Beiersehe Minister van Oorlog o.a. achtte het wel degelijk noodig, in de aanschrijving, die ik U reeds noemde, de aandacht van de troepencommandanten op deze gelegenheid te vestigen.

En zoo is er m.i. alle aanleiding voor om door het niet op te heffen contact tusschen het strijdend en het niet-strijdend gedeelte van het volk, het onderhouden van een hoog moreel aan het front en in het binnenland te beschouwen als één groot, samenhangend probleem, dat regering en opperbevel in gelijke mate moet interesseeren en dat door voortdurend overleg en nauwe samenwerking tot oplossing moet worden gebracht.

Welke omstandigheden hebben nu een minder gunstige stemming aan het front veroorzaakt?

De voornaamste zijn de volgende:

1. Onvoldoende plichtsopvatting van vele officieren.
2. Zware verliezen ten gevolge van onvoldoend voorbereide operatiën.
3. Onjuiste regeling van de bevordering.
4. Gebrekkige inrichting van de rustkwartieren.
5. Verbittering gewekt door de „Drückeberger” of „embusqués.”
6. Wanorde achter het front.
7. Gebreken van de militaire rechtspraak.

Ad. 1. De verhouding van de officieren tot de man was niet overal en altijd zooals zij had behooren te zijn. Vele officieren bleken een allertreurigste opvatting te hebben van de taak, die op hen rustte. Gelukkig vormden zij de overgrootste minderheid, doch het is helaas weer voor de zooveelste maal bewezen, dat één slecht officier in een ommezien kan bederven wat een dozijn goede officieren met moeite hebben bereikt.

In hooge mate egoïst, er goed voor zorgende zelf aan niets gebrek te hebben, bemoeiden zij zich niet meer dan hoog noodig met hunne manschappen; zij hadden geen gevoel voor hunne moreele en materieele behoeften; zij lieten hen vrijwel aan hun lot over; zij lieten hen dus ook uit zich zelf de kracht putten om de verleidelijke defaïtistische propaganda te weerstaan.

Zoo moet het immers misloopen!

En het liep mis!

Het zou mij niet moeilijk vallen U aan de hand van tal van veldpostbrieven te bewijzen, dat de gevolgen van het gebrek aan belangstelling van de zijde der officieren (diefstal van levensmiddelen, slecht eten, gebrekkige legering, knoeierij met verlofpassen enz. enz.) bij de manschappen groote verbittering wekt, ja, hen tot vertwijfeling brengt.

Ik zal U die treurige lectuur besparen en U liever nog eens laten hooren, wat de officier bereiken kan, als hij zijn plicht begrijpt en er naar handelt.

HAUPTMANN MÜLLER-BRANDENBURG had in het begin van 1918 onder de moeilijkste omstandigheden een voortreffelijk onderdeel gevormd; het bestond n.l. voor een overwegend deel uit manschappen, die uit een spartakistennest kwamen.

En hoe werd over dien troep geoordeeld?

„Dienst gaf es für Offizier wie für Mann genug. Mannes-, zucht war bald tadellos. Dabei würde jede Schärfe vermieden“, aan welk gunstig oordeel deze opmerking werd vastgeknoopt:

„Wenn jeder Offizier seine Leute richtig angefasst hätte, wäre die Armee nicht zusammengebrochen. Selbst im November 1918 gab es noch eine grosse Anzahl tadelloser Truppen. *Das waren die, die richtig geführt wurden.* Sache der Führer war es, die aus der Heimat kommenden Leute richtig zu fassen und ihnen seelisch näher zu treten. *Dort, wo das geschah war der Geist der Truppe gut und machten noch so viele Bolschewisten in ihr sein.*“ ¹⁾

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. Vier Band blz. 97.

Ad. 2. Wie de beschrijving leest van het offensief, dat door de Franschen op 16 April 1917 werd ontketend en dat onvoldoende was voorbereid, zal de woede, de verontwaardiging en de ontmoediging kunnen begrijpen van hen, die uit den strijd terug keerden.

„Ne plus se heurter à des champs de fil de fer non „détruits, ne plus marcher sur des mitrailleuses intactes, ne „plus être sacrifiés inutilement”, ziedaar de kreet, die uit het Fransche leger opsteeg ¹⁾ en die de voorbode was van de ernstige onlusten, welke op 20 Mei 1917 in het leger uitbraken.

PAINLEVÉ schreef ze *vooral* toe aan de désillusie, die was gewekt door de operatiën van April, rijk aan verliezen maar arm aan resultaten.

Hierin ligt de duidelijke waarschuwing opgesloten, dat de troep noodelooze verliezen niet verdraagt.

Ditzelfde is ook in het Duitsche leger geconstateerd.

De operatiën, groot of klein, dienen dus niet alleen deskundig te worden geleid maar ook met de uiterste zorg te worden voorbereid.

Hieraan mag wel worden gedacht door hen, die tot het onderhouden van een offensieven geest bij de verdediging zweren bij het uitvoeren van kleine, actieve ondernemingen.

De waarde hiervan kan allermintst worden betwist, maar wanneer die ondernemingen plaats hebben bij wijze van invallende gedachte dus zonder een bepaald doel en zonder ernstige voorbereiding, dan staat het te vreezen, dat met die ondernemingen het omgekeerde wordt bereikt van hetgeen er mede wordt beoogd.

Ad. 3. De ontevredenheid, gewekt door de wijze van bevordering, gold vooral die in de lagere rangen. Zij was te verklaren, omdat men zich blijkbaar niet altijd reukenschap had gegeven van het feit, dat mannen met oorlogservaring onmogelijk met vertrouwen kunnen opzien naar

---

¹⁾ Comment j'ai nommé FOCH et PÉTAINE par PAINLEVÉ blz. 153.

jongelingen, die achter het front in een minimum van tijd tot aanvoerders zijn „opgestoomd”.

„Braucht man vorgesetzte aller Grade”, zoo leest men in een veldpostbrief, „so kommen nur die Herren Officiersaspiranten in Betracht oder sie werden vom Ersatztruppenteil aus der Garnison bezogen. Es tut alten Leuten wehe, wenn sie sich von den jungen Herren herumsehens lassen müssen und deren Versuchskaninchen bilden... 1)

In een anderen brief heet het :

„Ein Skandal ist es, dasz man altbewährte Mannschaften so langsam zu Unteroffizieren befördert, während man junge Kriegsfreiwillige manchmal nicht rasch genug befördern und auszeichnen kann. „Trotzdem ich selbst Kriegsfreiwilliger bin, tut es mir leid, wenn ich sehe, wie z. B. bei unserer Batterie tüchtige soldaten und Handwerker immer noch Gefreite sind. Die Leute sind so gut.” 1)

Wie vat niet de diepe beteekenis van deze ontboezemingen?

Zij verdienen ernstig ter harte te worden genomen, duidelijke aanwijzingen als zij vormen in welke richting de oplossing van het bevorderingsvraagstuk in oorlogstijd moet worden gezocht.

Ad. 4. De legering gedurende de rustperiode liet menigmaal veel te wenschen over.

Dat het in de voorste lijn in dat opzicht niet „couleur de rose” was en ook niet kon zijn, begreep de eenvoudigste soldaat, maar dat daaromtrent achter het front ernstige grieven moesten worden geuit, dat ging zijn verstand te boven.

Daarbij kwam nog, dat met de z.g. „rust”-dagen, door de lagere commandanten, in strijd met de pertinente bevelen van hoogerhand, herhaaldelijk vreemd werd omgesprongen en dat zij dikwijls voor alles werden gebruikt, behalve voor het doel, waarvoor zij waren bestemd.

---

1) Die Ursachen u.s.w. Ver Band blz. 264, 270.

Gebrek aan zorg voor de legering gaat bijna altijd samen met gebrek aan zorg voor de ontspanning.

U kunt de gevolgen wel raden.

Ad. 5. De „Drückeberger“ of „embusqués“ hebben een zeer slechten invloed op de stemming aan het front uitgeoefend.

Men wist aldaar zeer goed, wie zich door invloeden van allerlei aard aan den frontdienst had kunnen onttrekken; het was evenmin aan de aandacht ontsnapt, dat de legerleveranciers meer arbeiders vroegen en kregen, dan zij feitelijk noodig hadden; het was ook tot het front doorgedrongen, dat tal van kameraden achter het front rondzwierven en er in slaagden zich van hunne onderdeelen verwijderd te houden.

Niet minder slecht heeft gewerkt het terugroepen van reeds bij het leger ingedeelde arbeiders toen de behoefte aan hun werkkracht zich bij den landbouw of bij de industrie — vooral in de munitiefabrieken — deed gevoelen.

Deze waren feitelijk wel geen „Drückeberger“ of „embusqués“, maar zij werden toch als zoodanig beschouwd.

Veilig opgeborgen achter het front, betaald als de burgerarbeiders, waar lag in de oogen van den soldaat het verschil? ¹⁾

De betaling als de burgerarbeiders heeft, vooral van militaire zijde, veel critiek ondervonden.

Het werd zeer verkeerd geacht, dat de gemobiliseerden, die aan de gevaren van den oorlog waren onttrokken, bovendien nog, wat hunne bezoldiging betrof, boven

---

¹⁾ 3 Mei 1917 liepen de manschappen van een regiment van de 2e Fransche divisie (koloniale) te hoop, roepende: „qu'ils ne „voulaient pas se battre, alors que dans les usines de mobilisés, „leurs camarades, gagnaient 15 et 20 francs par jour“. (NIVELLE en PIANLEVÉ par MERMEIX blz. 170).

„Die Reklamierten verdienen viel Geld. Viel zuviel Geld verdienen diese „Heimatkrieger“; bei diesem System wird die „Unzufriedenheit draussen immer gröszer. Haben denn die „führenden Männer keine Augen?“ (Kriegstagebuch JOSEF MERK, Unteroffizier. Die Ursachen u.s.w. Ver Band blz. 269).

hunne kameraden aan het front werden bevoorrecht.

Oppervlakkig beschouwd komt het billijkheidsgevoel daartegen in opstand, maar is een andere oplossing mogelijk?

Kan de van het front teruggeroepen arbeider worden betaald als zijn kameraad, die onder de wapenen staat?

Ja, indien dan ook van rijkswege voor ligging, voeding en kleeding wordt gezorgd.

Dit brengt weer met zich het vormen van arbeidersverbanden, wat op zijn beurt medesleept, het inrichten van kazernementen en het indeelen van kader — vooral goed kader — dat aan het front moeilijk zal zijn te missen.

Bovendien zal het gros van de hierbedoelde arbeiders zijn gehuwd, wat een complicatie te meer is.

Men is dus wel verplicht den gemobiliseerden arbeider te betalen als den burgerarbeider, omdat hij anders niet in zijn levensbehoeften zal kunnen voorzien.

Deze delicate kwestie is moeilijk op andere wijze op te lossen en daarom zal het verstandig zijn de arbeiders, aan wie men met vrij groote zekerheid behoefte zal krijgen, niet eerst aan het front te brengen, om ze na korten tijd daar weer vandaan te halen.

Het is zeker een daad van wijs beleid alles te vermijden, wat het licht werpt op schrijnende tegenstellingen, waarmede de oorlogstoestand onvermijdelijk gepaard gaat.

ad 6. De wanorde achter het front nam hoe langer hoe meer toe, naarmate de oorlog zich voortsleepte.

Generaal v. KÜHL deelt daaromtrent — voor wat betreft het Deutsche front — interessante bijzonderheden mede.

De in het binnenland opgehitste verlofgangers zwierven, na afloop van hun verlof, in het ctappengebied rond, zonder zich weer bij hun onderdeelen te voegen.

Ten slotte schoolden duizenden en nog eens duizenden „Drückeberger” in de groote steden achter het front samen. Het was onmogelijk dezen wantoestand meester te worden, tenzij daartoe gansche verbanden waren gebruikt. Maar die

konden niet aan het front worden onttrokken; daar kon geen man worden gemist. ¹⁾

Wat het Fransche front aangaat, rapporteerde generaal PÉTAÏN aan den Minister van Oorlog, dat de verlofgangers aan de groote stations werden opgewacht door agenten, die ze aanspoorden tot desertie; sommige hunner dreven de brutaliteit zoover, dat zij, in uniform gestoken, de reis medemaakten en tot de kantonnementen doordrongen om hunne propaganda voort te zetten. ²⁾

Streng toezicht aan de spoorwegstations en gedurende de reis is derhalve een gebiedende eisch.

LUDENDORFF wees daarop reeds in een schrijven d.d. 24 Mei 1917, toen hij speciaal de aandacht vestigde, op de noodzakelijkheid om dat toezicht ook uit te strekken tot het spoorwegpersoneel, dat blijkbaar opruiende geschriften aan de troepen heimelijk in handen wist te spelen. ³⁾

Rijk aan lessen zijn ook de gebeurtenissen, die zich afspeelden in de „Mannschaftssammelstelle" te Brussel.

Deze inrichting was bestemd om de zieken en gewonden die uit de verschillende lazaretten in het gouvernement Brussel konden worden ontslagen, tijdelijk op te nemen en volledig uit te rusten, om ze daarna in gesloten verbanden weer naar de onderdeelen te voeren.

De „Sammelstelle" werd in de „Caserne du petit Château" gevestigd.

Wat daar is voorgevallen, grenst aan het ongelooflijke!

De bij de „Sammelstelle" aankomende manschappen bestonden in het algemeen niet uit de beste elementen. De meesten verwisselden het verblijf in het lazaret zeer ongaarne voor het leven aan het front en velen kwamen er daarom rond voor uit, dat zij hun best zouden doen zich een nieuwe ziekte op den hals te halen, teneinde aan den frontdienst te ontsnappen. Welke ziekte hier werd bedoeld is gemakkelijk te raden; het gros toch van de bij

---

1) Die Ursachen u.s.w., Vier Band blz. 4.

2) NIVELLE et PAINLEVÉ par MERMEIX blz. 186.

3) Die Ursachen u.s.w. Vier Band blz. 19.

de Sammelstelle aankomende manschappen bestond uit geslachtszicken.

De invloed van het groote stadsleven op dergelijk menschenmateriaal was kortweg fnuikend.

De discipline, van den aanvang reeds slap, was weldra geheel zoek. Een ordelijk aantreden voor het ontvangen der uitrustingsstukken of voor den afmarsch naar het front kon slechts met goede woorden worden verkregen en dan was het er nog naar!

Geen enkel transport was, zoolang de Sammelstelle heeft bestaan, volledig present; geregeld ontbraken 10 à 15 % van de sterkte; de mankeerenden verdwenen of voor goed of wel zij daagden na eenigen tijd totaal „verboemeld” weder op zonder de reeds ontvangen nieuwe uitrustingsstukken.

Veel moeite had het hun niet gekost schoenen, leerwerk, jassen enz., waarnaar de burgers snakten, voor een zoet prijsje van de hand te doen.

Ook kwam het voor, dat al deze en dergelijke zaken, in gevolge een gemaakte afspraak, bij duisternis door de ramen der kazerne aan de buiten wachtende burgers werden toegeworpen.

Zoo zal het U niet verwonderen, dat dagelijks 50 tot 60 man het ontbreken van hunne schoenen, jassen enz, rapporteerden, waarbij niet was uit te maken of die uitrustingsstukken verkocht of gestolen waren; voor een langdurig onderzoek was geen tijd.

Ware men tegen deze lieden strafrechtelijk opgetreden dan zou men hun in de kaart hebben gespeeld; het was er hun juist om te doen het vertrek naar het front te ontgaan of uit te stellen.

Een voor de hand liggende maatregel zou zijn geweest de manschappen gedurende hun verblijf in Brussel in de kazerne te consigneren. Dit bleek onuitvoerbaar.

Toen eens een uitgaansverbod tengevolge van het aanhoudend verdwijnen van wollen dekens was afgekondigd, overweldigden de manschappen in gesloten colonnes, onder

dreigen en schelden de posten aan de uitgangen der kazerne; het verbod werd ingetrokken.

Men had de kazernewacht kunnen laten schieten. Ja, maar dat wilde men niet, omdat dan in nog wijderen kring, bekend zou zijn gemaakt hoe ver het met de ontvrichting was gekomen. ¹⁾

Waar lag nu de fout?

Niet aan de „Sammelstelle” zelf, die onmisbaar was maar wel aan het vestigen daarvan in een groote stad in plaats van in een klein oord.

Het heeft aan waarschuwingen in dat opzicht niet ontbroken, maar men heeft aan hoogerhand niet willen luisteren. En toen de toestand zóó was geworden, dat hij de ontbinding nabij was, toen kreeg de arme commandant krasse bevelen om voor een betere tucht te zorgen!

Alsof daarmee de zaak in het reine was te brengen. Hoogerhand onderschatte de beteekenis van de gebeurtenissen in de „Sammelstelle” of wel zij was huiverig de hand in een wespennest te steken.

Dit laatste lijkt het meest waarschijnlijk, want zij was op de hoogte van hetgeen te Brussel voorviel.

De les, die uit de gebeurtenissen aldaar kan worden getrokken, treedt wel zeer duidelijk naar voren. Zij is deze, dat hospitalen, waar de zieken en gewonden, die geen eigenlijke hospitaalverpleging meer noodig hebben, doch ter observatie of volledig herstel worden verzameld in afwachting van hun vertrek naar het front, niet moeten worden gevestigd in groote steden.

Hetzelfde geldt voor de depôts.

ad 7. „L'honneur, le patriotisme, la religion, le devoir” schrijft René de Planhol, die geruimen tijd bij de Fransche militaire justitie te velde is werkzaam geweest „sont des sentiments réels, qu'il est absurde de nier. Mais comptez uniquement sur eux pour diriger et maîtriser les mil-

---

¹⁾ Die Ursachen u.s.w. Vier Band blz. 50 e.v.

„lions d'hommes qui composent aujourd'hui l'armée serait „une néfaste folie". Na dit thema verder te hebben uitgewerkt eindigt hij aldus:

„Le conseil de guerre est ainsi le rouage central autour „de quoi s'organise toute l'immense machine de l'armée.¹⁾

Militaire rechtspraak is dus onmisbaar — daarover bestaat alleen twijfel bij hen, die de psychologie van een leger niet kennen — maar wil zij te velde aan haar doel beantwoorden, dan zal zij aan zeer bijzondere voorwaarden moeten voldoen.

De oorlogstoestand verdraagt nu eenmaal geen langdurige procedure; hij vraagt om *snel* recht.

De belangen van den beklagde zullen echter door het bevorderen van snel recht allerminst mogen worden geschaad en daarom zal niet mogen worden verzuimd de militaire rechtspraak met deugdelijke waarborgen te omkleeden opdat er naast snel recht ook *goed* recht kan worden gesproken.

Deze eisch mag zeker wel met den grootsten nadruk op den voorgrond worden geschoven in een tijd, waarin door de rechters ook over het leven van den beklagde kan worden beschikt. Bovendien onderschatte men niet de gevolgen van de verontwaardiging en de opschudding, die de vonnissen van een *gebrekkig* georganiseerde militaire rechtspraak in volk en weermacht kunnen verwekken.

In dit verband is het van groot nut in korte trekken na te gaan, welk karakter de militaire rechtspraak in oorlogstijd draagt en welke maatregelen in verschillende legers werden genomen om ze — waar noodig — aan de moderne omstandigheden aan te passen.

Allereerst dient dan op het merkwaardige verschijnsel te worden gewezen, dat de vonnissen — met uitzondering van de doodstraf en de degradatie — bijna nooit werden uitgevoerd; de opgelegde gevangenisstraffen werden als 't ware automatisch geschorst. Dit moge zonderling

---

1) La justice aux armées blz. 227.

schijnen, uit een zuiver militair oogpunt beschouwd, was deze gedragslijn volkomen logisch.

Blijkens de ervaring toch waren het niet zelden de beste en de flinkste militairen, die zich *achter* het front — in rust of met verlof — aan een ernstig feit schuldig maakten, dat hen in botsing bracht met den krijgsraad.

Zulke mannen zet men toch niet in de gevangenis, als men ze *aan* het front noode kan missen?

Maar, zoo zal men vragen, kan het automatisch schorsen van de gevangenisstraffen dan geen aanleiding zijn, dat de militaire justitie hare preventieve werking langzamerhand geheel verliest?

Uit tal van feiten blijkt, dat zulks niet het geval is.

Ten eerste blijft de vrees voor de doodstraf steeds hare werking uitoefenen en ten tweede is het geconstateerd, dat een veroordeeling door den krijgsraad door de overgrootte meerderheid als ontceerend wordt beschouwd. Hierin ligt dan ook de voornaamste kracht van de militaire justitie in oorlogstijd.

De voorbeelden zijn niet zeldzaam, dat tot langdurige gevangenisstraf veroordeelden slechts door één gedachte waren bezielde: hun misdrijf door hun gedrag aan het front weer goed te maken en dat gedegradeerden de rechters smeekten onmiddellijk weer in de gelegenheid te worden gesteld hunne strepen aan het front te herwinnen.

De reeds genoemde RENÉ DE PLANHOL kon dus wel met recht schrijven:

„La juridiction militaire devient donc essentiellement „une juridiction d'honneur.”¹⁾

In dit licht beshouwd zou het m.i. overweging verdienen de voorwaardelijke veroordeeling ook in oorlogstijd toe te passen, mits daaraan voorwaarden worden verbonden, die bij dien abnormalen toestand passen. De „bedingte Strafaussetzung auf Wohlverhalten”, die in het Deutsche leger gedurende den oorlog werd ingevoerd, berustte op hetzelfde beginsel.²⁾

¹⁾ La justice aux armées blz. 30.

²⁾ Der grosze Krieg 1914/1918 von M. SCHWARTE blz. 121.

Op de 2e plaats is duidelijk gebleken, dat de juiste uitoefening van de militaire rechtspraak in oorlogstijd een psychologisch vraagstuk is van den eersten rang.

Het aanwijzen van militaire rechters, die den zieltoestand van den combattant niet begrijpen, die geen studie hebben gemaakt van de theorie van de vrees, die geen begrip hebben van de wijze, waarop de combattant, die geruimen tijd achtereen in levensgevaar heeft verkeerd, reageert in de periode van rust of verlof, schijnt een fout, die zich zal wreken.

De rechters moeten m.a.w. voor hun oorlogstaak zijn voorbereid, waarop Kriesrichtstrat Dr. DERTZ, met een beroep op de ervaringen, die in het Duitsche leger zijn opgedaan, in ernstige bewoordingen wijst. ¹⁾

Met kennis verkregen achter de schrijftafel alleen komt men er echter niet en daarom wordt het een even groote fout geacht in de krijgsraden niet op te nemen „officiers combattants, officiers de tranchées”, die de psychologische invloeden van den oorlog in al hunne phasen aan den lijve hebben gevoeld.

Het lijkt daarom niet aanbevelenswaardig om reeds gepensioneerde officieren in de krijgsraden te benoemen, zij het dan ook dat daarbij de goede bedoeling voorzit zoo weinig mogelijk actieve troepenofficieren aan den dienst te onttrekken. Dat ter zake eene oplossing mogelijk is, heeft de wereldoorlog eveneens bewezen.

Bij ons was het blijkbaar wel de bedoeling om gepensioneerde officieren in de krijgsraden te benoemen indien ons land in den wereldoorlog zou zijn betrokken geworden. ²⁾

Op de 3e plaats zal het aantal krijgsraden niet te gering mogen zijn. In den wereldoorlog had men er als regel 1 per divisie.

Gelet op de oorlogsterkte van een divisie (± 12.000 hoofden) is het begrijpelijk, dat met niet minder kan worden volstaan, wil het beginsel van snel recht in toepassing

¹⁾ Der grosze Krieg 1914/1918 von M. SCHWARTE blz. 115 e.v.

²⁾ Mil. Recht, Tijdschrift 1916 blz. 474.

kunnen worden gebracht. Het is dan ook de vraag of in ons veldleger met 5 krijgswaden de militaire rechtspraak behoort te kunnen zijn verzorgd, indien wij in den wereldoorlog waren medegesleept. ¹⁾

Twijfel hieraan is te meer gerechtvaardigd, waar men er met de divisie-krijgswaden alleen nog niet is.

In Frankrijk bijv. beschikte iedere divisie over haar eigen krijgsraad, die belast was met het berechten van de zuiver militaire delicten.

Bovendien was er bij een leger nog een afzonderlijke krijgsraad werkzaam voor het berechten van de misdrijven, begaan in het etappegebied en door de burgers.

Al zal onze organisatie uit den aard van de zaak veel eenvoudiger zijn, toch zal men er niet buiten kunnen ook bij ons krijgswaden achter het leger op te richten.

En zoo komt men dus tot een betrekkelijk groot aantal krijgswaden, waarvan de begrenzing der bevoegdheid zal moeten worden geregeld.

Zal die worden gegrond op het territorialiteitsbeginsel of op het personaliteitsbeginsel, ziedaar een vraag, die dan op antwoord wacht.

Op de 4e plaats trekt het de aandacht, dat omtrent de wenschelijkheid of noodzakelijkheid van hooger beroep op de vonnissen der krijgswaden in verschillende legers geen eenheid van opvatting heeft bestaan.

De vonnissen van de Engelsche krijgswaden waren niet voor eenig beroep vatbaar, die van de Belgische in het eerste gedeelte van den oorlog wel, want anders zou het Kon. Besl. van 27 Januari 1916, waarbij het hooger beroep van de vonnissen der krijgswaden *gedcellijk* werd afgeschaft, geen zin hebben gehad.

Het is de moeite waard om uit de toelichting op dit Kon. Besl., dat in en door den oorlog werd geboren, het gedeelte aan te halen, dat de bezwaren van hooger beroep in oorlogstijd duidelijk in het licht stelt.

Na te hebben betoogd, dat het aantal strafbare feiten,

---

¹⁾ Mil. Recht Tijdschrift 1916 Deel XII blz. 7.

dat door de krijgsraden moet worden berecht, zoodanig is toegenomen, dat het doen van snel recht, wat een eisch is voor goede militaire rechtspraak, onmogelijk wordt, wanneer tegen alle vonnissen van de krijgsraden te velde hooger beroep moet worden toegelaten, gaan de Ministers van Oorlog en van Justitie aldus voort:

„Bijna alle strafbare feiten, door militairen in oorlogstijd „gepleegd, betreffen tekortkomingen met betrekking tot „de plichten als militair, waarvan de bestraffing in het „belang van de krijgstuicht en het militaire gezag in een leger tegenover den vijand zoal niet onmiddellijk dan „toch zeer vlug moet geschieden. Bovendien geldt het in „den regel feiten, die op heeterdaad ontdekt zijn en dus „voor betwisting nagenoeg niet vatbaar zijn; men is zeker „omtrent de deelneming er aan van den beklagde en „zijne verdediging betreft alleen eene meer of minder ge- „strengte toepassing van de wet. Ten aanzien van beslis- „singen, met volledige zekerheid omtrent het voorge- „vallene door den militairen rechter genomen, brengt „hooger beroep van zelf mede vermindering van het gezag, „dat de militaire overheid vooral in tijd van oorlog noodig „heeft telkens wanneer dat beroep wordt ingesteld met „geen ander doel dan om voor den schuldige een geringere „straf te verkrijgen. Daarvoor dient de weg van gratie. „Voorts zijn er gevallen waarin de tenuitvoerlegging van „het vonnis ook niet door het toelaten van hooger beroep „mag worden uitgesteld.” 1)

In Frankrijk schorste de President van de Republiek, bij Besl. van 10 Augustus 1914 tijdelijk het hooger beroep tegen vonnissen van de krijgsraden, gewezen ter zake van verraad, spionnage en verleiden tot desertie van militairen. Blijkbaar was men over de werking van dit besluit niet vol- daan want reeds op 17 Augustus d.a.v. schorste de Presi- dent het hooger beroep tegen de vonnissen der krijgsraden geheel, als gevolg van een rapport van den Minister van Oorlog, waarin deze betoogde, dat de aangenomen grens te

---

1) Mil. Recht, tijdschrift Deel XIII blz. 14.

eng was gebleken. Bij Besl. van 8 Juni 1916 werd hooger beroep voor veroordeelden tot de doodstraf weer mogelijk gemaakt bij de „Conseils de révision permanents”, waarvan er in dat jaar in Frankrijk 4 bestonden. ¹⁾

Uit het voorgaande korte overzicht volgt duidelijk dat de vraag: hooger beroep of niet, gedurende den oorlog in verschillende legers door den drang der omstandigheden meermalen aan de orde is geweest.

Deze zeer belangrijke aangelegenheid verdient daarom een meer ernstige overweging dan hier mogelijk is, vooral omdat daaraan onverbrekkelijk vast zit de organisatie van de militaire justitie in tijd van oorlog.

Op de 5e plaats heeft een doeltreffende regeling van de verdediging van de beklaagden menigmaal groote moeilijkheden opgeleverd.

De meest eenvoudige oplossing is ongetwijfeld deze: de verdedigers bij de divisie-krijgsraden uit de divisie aan te wijzen.

Zullen daarvoor echter altijd de geschikte personen beschikbaar zijn en zal men den beklaagde de gelegenheid benemen een raadsman te kiezen, onafhankelijk van de plaats waar deze verblijf houdt?

Ten slotte nog een woord over de z.g. standrechtelijke krijgsraden.

De ervaring, die daarmee in Frankrijk is opgedaan is zóó belangrijk, dat ik daarover niet geheel mag zwijgen.

Kort na het uitbreken van den wereldoorlog wendde Generaal JOFFRE zich, op aandrang van alle commandeerende Generaals, tot den Minister van Oorlog, en wees dezen op de groote moeilijkheid, die vooral tengevolge van de bewegelijkheid van de legers, werd ondervonden om de vormen en termijnen, voor het militair proces vastgesteld, overeen te brengen met de eischen van de krijgstuicht.

Deze, meermalen herhaalde, klacht had tot gevolg dat de President der Republiek 6 September 1914 een besluit uitvaardigde, waarin de mogelijkheid werd geopend ter wille

---

¹⁾ Mfl. Recht. tijdschrift blz. 16.

van een vluggere procedure bij ieder korps een „conseil de guerre spécial” op te richten.

Deze bijzondere krijgsraad, gewoonlijk „cour martiale” genoemd, was in wezen niets anders dan een standgerecht.

Hij bestond uit 3 leden, een auditeur en een griffier, allen militairen. Van de uitspraken van deze krijgsraden kon de veroordeelde niet in hooger beroep gaan, noch kon hij daartegen cassatie aanteekenen.

De vonnissen werden binnen 24 uur na de uitspraak uitgevoerd.

Meestal kwamen deze krijgsraden 's avonds bijeen; was er een doodvonnis uitgesproken dan volgde als regel bij het aanbreken van den volgenden dag de executie.

Over deze „cours martiales” is zeer verschillend geoordeeld.

Er zijn er, die ze verdedigd, er zijn er, die ze scherp veroordeeld hebben en ze in strijd met de wet achtten.

Zeker is, dat de uiterst strenge vonnissen, waarbij rechterlijke dwalingen werden geconstateerd, einde 1915 en begin 1916 aanleiding hebben gegeven tot hevige protesten in de Fransche Kamer, ¹⁾ die niet nalieten in het land onrust en ontsteltenis teweeg te brengen.

Onder den invloed daarvan werden door de wet van 27 April 1916 de „cours martiales” afgeschaft om te worden vervangen door de gewone krijgsraden (conseils de guerre réguliers).

Toen nu in Juni 1917 de onlusten in het Fransche leger een dreigend aanzien verkregen en Generaal PÉTAÏN, benoemd tot opperbevelhebber, voor de moeilijke taak stond orde en tucht in het leger te herstellen, vroeg hij o.m. de wederinvoering van de „cours martiales”, omdat de procedure van de gewone krijgsraden, de mogelijkheid van hooger beroep en de uitoefening van het recht van gratie door den President van de Republiek niet pasten in de ernstige omstandigheden van het oogenblik. De regering wilde er niet aan; zij zou daartoe wetswijziging hebben moeten voor-

---

¹⁾ Les conseils de guerre par PAUL MEUNIER.

stellen, die opnieuw een hevige discussie in Kamer en Senaat zou hebben veroorzaakt, waardoor de gevaarlijke crisis, die het leger doormaakte, tevens aan het licht zou zijn gekomen.

Toch begreep zij, dat zij den opperbevelhebber zoo krachtig mogelijk moest steunen en daarom bepaalde zij, dat de termijnen op het wettelijk minimum zouden worden gesteld en hooger beroep op het misdrijf van muiterij zou worden opgeheven, terwijl de Resident van de Republiek zijn recht van gratie aan den opperbevelhebber delegeerde. Voor deze maatregelen had de regeering de goedkeuring van de Kamer niet noodig. ¹⁾

Dat een man als Generaal PÉTAÏN, die om zijne karaktereigenschappen door het leger op de handen werd gedragen, die de groote verdienste had flinkheid aan gematigdheid te paren in de critieke dagen, die het leger doormaakte om wederinvoering van de „cours martiales” vroeg, bewijst wel, dat er omstandigheden kunnen zijn, waarin een tijdelijke verscherping van de normale rechtspleging noodzakelijk is zonder dat daarover eerst in de Kamer langdurig moet worden gedebatteerd.

Van de in die dagen uitgesproken 150 doodvonnissen werden er 23 voltrokken.

Wanneer men nu aan de hand van al deze ervaringen nagaat wat bij ons omtrent de uitoefening van de militaire rechtspraak in tijd van oorlog is bepaald, meen ik wel gerechtigd te zijn om op een herziening van de desbetreffende bepalingen, niet het minst in het belang van de beklagden, aan te dringen.

Verschillende staten hebben na den oorlog hunne militaire rechtspleging min of meer belangrijk gewijzigd. Frankrijk o.a. bij de wet van 9 Maart 1928.

Daaruit blijkt, dat in dat land de militaire rechtspleging in oorlogstijd volgens dezelfde beginselen zal worden uitgeoefend als in vreedstijd en dat ook daar de militaire recht-

---

¹⁾ Comment j'ai nommé FOCH et PÉTAÏN par PAINLEVÉ blz. 145.

spraak zal worden verzekerd door samenwerking van burgers en militairen, een stelsel, dat reeds in tal van landen, ook in Nederland bestaat en dat moeilijk door een beter zal kunnen worden vervangen.

De volksvertegenwoordiging in tijd van oorlog.

Ten slotte nog een woord over de rol, die de volksvertegenwoordiging in het drama zal hebben te vervullen.

Ook daarop heeft de wereldoorlog een scherp licht geworpen.

Herhaaldelijk zijn in verschillende staten tusschen de regeering en de volksvertegenwoordiging, die haar deel in de leiding van den oorlog opeischte, ernstige conflicten gezezen, die de regeeringswerkzaamheid zeer bemoeilijkten en niet zelden met het aftreden van de regeering eindigden.

Dit heeft daarom aanleiding gegeven tot het stellen van de vraag:

Is het wel gewenscht om in tijd van oorlog de normale parlementaire werkzaamheid voort te zetten?

De tegenstanders hiervan motiveeren hunne meening als volgt:

Zij zien er weinig heil in om in een zóó talrijke vergadering als de volksvertegenwoordiging de netelige en ingewikkelde vraagstukken te behandelen, die in oorlogstijd onvermijdelijk aan de orde komen. Een belangrijk rendement kan er niet van worden verwacht, ook niet, omdat de verschillende partijen in oorlogstijd nog scherper tegenover elkaar komen te staan dan in vreedestijd.

De openbare beraadslagingen, de interpellatiën van de regeering en de door haar gegeven antwoorden kunnen zeer gevaarlijk zijn. Onwillekeurig zullen daardoor waardevolle aanwijzingen worden verstrekt aan de agenten van de tegenpartij betreffende de landsverdediging en daarmee verband houdende vraagstukken, terwijl de aandacht van het eigen volk kan worden gevestigd op zaken, die beter niet algemeen bekend raken. Dit laatste kan aanleiding

geven tot onrust, ontevredenheid, verdeeldheid kortom tot verzwakking van het weerstandsvermogen van het volk.

Het ergste is echter, dat door het in stand houden van een geregeld contact tusschen regeering en volksvertegenwoordiging, het gevaar van een kabinetserisis voortdurend dreigende blijft.

Deze motieven zijn zeker niet van grond ontbloot. Zij verminderen slechts weinig in beteekenis, indien in aanmerking wordt genomen, dat de regeering vrij is om in de volksvertegenwoordiging aan de orde te stellen wat zij wil, dat zij niet *verplicht* is op mondelinge of schriftelijke vragen van volksvertegenwoordigers te antwoorden en dat ook met gesloten deuren kan worden vergaderd.

Het is gemakkelijk in te zien, dat in dit alles op den duur geen deugdelijke waarborg ligt om de nadeelen van het voortzetten van de parlementaire werkzaamheid in oorlogstijd te neutraliseeren.

De voorstanders daarentegen zijn van oordeel, dat die nadeelen niet opwegen tegen het enorme voordeel, dat de regeering door middel van de volksvertegenwoordiging het contact kan bewaren met het volk.

Daaraan kan in oorlogstijd niet genoeg waarde worden toegekend, aangezien het voor de regeering van het hoogste belang is om op de hoogte te blijven van hetgeen er in het volk leeft.

Het onderhouden van het contact met de volksvertegenwoordiging beteekent bovendien, dat de publieke opinie zich langs normalen en wettigen weg kan blijven uiten en niet wordt gedwongen, gemuilband als zij wordt door de censuur, het langs een onwettigen en veel gevaarlijker weg te doen.

De gevolgen hiervan zijn niet te berekenen.

De gebeurtenissen in Oostenrijk en Rusland kunnen in zekeren zin tot voorbeeld strekken.

In Oostenrijk werden de Delegaties voor het eerst 5 December 1917 bijeengeroepen om dadelijk daarna weer voor onbepaalden tijd naar huis te worden gezonden.

In Rusland trok de regeering zich zoo goed als niets van de Douma aan.

Men kan terecht vragen of de ontevredenheid in die beide staten, welke zich ten slotte uitte in revolutionnaire woelingen niet het gevolg was — althans voor een zeer groot deel — van het gebrek aan contact tussehen de regeering en de vertegenwoordigers van het volk.

In dit licht beschouwd is er dan ook alle aanleiding voor om de meening te onderschrijven van prof. JOSEPH BARTHÉLEMY, die midden in den wereldoorlog deze woorden schreef:

„Le pays a besoin du faisceau de toutes ses forces; il ne faut pas négliger les énergies, les lumières, les idées qui peuvent surgir du sein de la représentation nationale. 1)

Moet het dus eenerzijds gewenscht worden geacht, dat de regeering de voeling met de volksvertegenwoordiging in oorlogstijd niet verliest, anderzijds mag van de volksvertegenwoordiging worden verwacht, dat zij in dien ernstigen tijd hare volle medewerking aan de regeering verleent en dit o.a. uit, door op voorzichtige wijze van hare rechten gebruik te maken.

Met die rechten worden hier speciaal bedoeld: het vraagrecht, het recht van interpellatie en het recht van onderzoek.

Zooals reeds gezegd, is de regeering niet verplicht op de haar, krachtens het vraagrecht en het interpellatierecht gestelde vragen, te antwoorden. Het belang van den staat kan dat beletten.

Maar het stellen van de vraag op zich zelf kan reeds gevaarlijk zijn.

De vraag kan het licht werpen op toestanden, waarvan het algemeen bekend raken niet gewenscht is.

Over de uitoefening van het recht van onderzoek valt meer te zeggen.

Zooals dat recht voor onze Tweede Kamer in de wet van 5 Augustus 1850 is geregeld, draagt het een ander karakter

---

1) *Problèmes de Politique et Finances de Guerre* blz. 121.

dan het recht van onderzoek dat de Fransche Kamer gedurende den wereldoorlog voor zich opeischte.

De uitoefening van dat recht heeft in Frankrijk zooveel botsingen veroorzaakt, dat ik niet mag verzuimen daaraan nog enkele woorden te wijden.

In Frankrijk waren door Kamer en Senaat reeds in vreedestijd commissiën ingesteld voor de verschillende staatsdiensten, zooals posterijen, landbouw, leger, marine enz. Toen nu de oorlog een teleurstellend verloop nam en verschillende geruchten en berichten omtrent minder gewensehte legertoestanden tot Kamer en Senaat doordrongen, wenschten deze zich met eigen oogen van de juistheid daarvan te overtuigen.

Generaal JOFFRE heeft er zich steeds tegen verzet, dat de legerecommissiën tot het front doordrongen en waar zij toehversehenen, heeft hij ze den toegang geweigerd.

De regeering stond aan zijne zijde; vooral de Minister van Oorlog MILLERAND steunde den Opperbevelhebber krachtig in zijn verweer.

De Kamer legde er zich echter niet bij neer; zij bleef aanhouden en bracht de kwestie meermalen in openbare vergadering ter sprake.

Bij een van die gelegenheden hield Minister BRIAND (op 20 Juli 1916) een merkwaardige en interessante redevoering, waaruit ik het volgende aanhaal:

„Messieurs, *Vous n'avez aucune collaboration à tenter avec le Commandement; c'est affaire exclusive du Gouvernement.* J'estime que vous devez bien vous garder de vous „aventurer sur ce terrain dans l'intérêt même de nos institutions et j'ajouterais dans l'intérêt même de la patrie.

„Les responsabilités retombent sur le *Gouvernement*, qui „a le pouvoir exécutif. *Il a la direction de la guerre. Il a le „contrôle du commandement, des opérations militaires, il en „est responsable devant vous et c'est précisément de cette „responsabilité devant vous que naît votre droit de contrôle.*

„Quand le Gouvernement est appelé à répondre devant vous de ses actes ou des actes des hommes, qui agissent sous „son autorité, sous ses ordres, vous n'êtes pas obligés de le

„croire sur ses affirmations. Vous le pouvez, bien entendu, „mais vous pouvez aussi éprouver le désir „d'y aller voir”. „C'est une chose naturelle et il n'y a pas de motif pour que „ce droit de contrôle qui vous est ainsi conféré par le jeu „même de nos institutions ne s'exerce pas en temps de „guerre. Je dirai même que c'est surtout en temps de guerre „qu'il doit s'exercer.”

In deze woorden komt wel zeer duidelijk uit, hoe gecompliceerd de verhouding is tusschen volksvertegenwoordiging, regering en opperbevel en hoeveel beleid, medewerking en welwillendheid er zal worden vereischt om conflicten te voorkomen.

Voorts moet uit de woorden van BRIAND worden afgeleid, dat de Fransche regering in 1916 voor de pressie van de Kamer was gezwicht en zich niet langer verzette tegen het instellen van een onderzoek *aan het front*, door commissiën van kamerleden.

Na veel geschrijf en gewrijf werd dat onderzoek eindelijk bij circulaire van 6 October 1917 geregeld (Charte du contrôle parlementaire); het Fransche opperbevel legde er zich bij neer.

In die circulaire werd o.m. het volgende bepaald:

1°. Slechts die kamerleden zullen het recht van contrôle in het leger mogen uitoefenen, die een daarvoor bestemde kaart van den Minister van Oorlog hebben ontvangen. Aan de contrôle is onttrokken: de opzet, de leiding, de voorbereiding of de uitvoering van de militaire operatiën.

2°. Bij de uitvoering van het onderzoek kunnen de kamerleden al of niet door een officier worden vergezeld. Worden zij niet vergezeld, dan moeten zij, alvorens hunne werkzaamheden aan te vangen, hun kaart toonen aan den commandant van het onderdeel, waar zij een onderzoek instellen.

3°. Alle documenten, die voor het onderzoek noodig zijn en die niet op bovengenoemde operatiën betrekking hebben, moeten op aanvraag ter beschikking van de commissie worden gesteld.

Hoe nauwkeurig het onderzoek ook geregeld scheen, toch

gaf het in de praktijk aanleiding tot groote onaangenaamheden.

Dat kon ook niet anders, in aanmerking genomen de grenzenlooze bemoeizucht, waarvan de commissiën soms blijkt gaven.

Een der commissiën bijv. schreef een brief aan den Minister van Oorlog, waarin zij de aandacht vestigde op den onvoldoenden staat van verdediging, waarin verschillende sectoren zich bevonden.

Naar hare meening was het weerstandsvermogen van de schuilplaatsen ontoereikend, flankeerden de mitrailleurs de loopgraven slecht, liet de toestand van de hindernissen veel te wenschen over enz., enz.

De commissie verzocht den Minister van Oorlog te mogen weten, welke maatregelen Z.E. dacht te nemen om op die verdedigingsinrichtingen contrôle uit te oefenen, wat de regering aanging.

Bij het antwoord zou zij tevens gaarne vernemen:

1°. Het aantal schuilplaatsen, commandoposten, munitiebergplaatsen enz., waarbij als eisch moest worden gesteld, dat elke schuilplaats, onafhankelijk van hare bestemming, bestand zou zijn tegen voltreffers van 210 m.M.

2°. Het aantal flankementsmitrailleurs per K.M.

3°. Het aantal batterijstellingen met schuilplaatsen voor het personeel enz.

Over dit bewijs van groote belangstelling zou veel te zeggen zijn.

Ik zal mij echter beperken tot het stellen en beantwoorden van ééne vraag, die de kern van de zaak raakt.

Hoe kwam die commissie toch aan de gegevens, die haar aanleiding gaven te concludeeren tot een onvoldoenden(?) staat van tegenweer van een deel van het front?

Men zal niet ver mistasten als men aanneemt, dat die gegevens haar zijn verstrekt door allerlei onverantwoordelijke adviseurs buiten medeweten van den opperbevelhebber of van militaire chefs om.

En het antwoord van den Minister van Oorlog zal ook wel aan diezelfde adviseurs ter kennisneming en ter... beoordeeling zijn gezonden.

Zoo zal het wel zijn gegaan. .

Zoo ging het reeds tijdens het opperbevelhebberschap van Generaal JOFFRE, hetgeen dezen aanleiding gaf een scherp brief te richten tot den Minister van Oorlog, waarin hij zijne verontwaardiging uitte over een dergelijken gang van zaken, die het vertrouwen in de chefs schokte en de discipline ondermijnde.

„Le seul fait”, zoo leest men in dien brief, „que le gouvernement accueille des communications de ce genre provenant soit de parlementaires mobilisés, soit directement ou indirectement d’officiers servant sur le front, est de nature à jeter un trouble profond dans l’esprit de discipline de l’armée. Les militaires qui écrivent savent que le gouvernement fait état de leurs correspondances vis-à-vis de leurs chefs. L’autorité de ceux-ci est atteinte, le moral de tous souffre de ce discrédit.”

Ziedaar het onvermijdelijk en noodlottig gevolg van het instellen van een onderzoek *in den vorm*, als hier besproken.

Het kan noch de taak, noch de bedoeling zijn van de volksvertegenwoordiging om in het leger de tucht te ondermijnen, die de zuil is waarop het steunt, de band is, die het bijeenhoudt.

Wanneer haar op een of andere wijze grieven en wan toestanden ter oore komen, dan bestaan er wegen genoeg waarlangs het opperbevel op de hoogte kan worden gebracht zonder zijn positie aan te tasten, het vertrouwen in de militaire chefs te schokken en de tucht in het leger te ondermijnen.

Het volgen van zoo’n weg moet voldoende zijn en zal voldoende zijn, want het is onaannemelijk, dat het opperbevel niet zijn volle aandacht zou schenken aan klachten, die worden ter kennis gebracht op een wijze, die onmiskenbaar duidt op groote medewerking.

Laat ik daarom mogen eindigen met nogmaals het woord te geven aan Professor BARTHÉLEMY, die van nabij het optreden van een volksvertegenwoordiging in oorlogstijd heeft kunnen gadeslaan en die in Januari 1915 in een redevoering dit zeide:

„Il est certain que dans une période comme celle que nous traversons, le contrôle parlementaire doit s'exercer avec une grande discrétion: il faut éviter tout ce qui peut compromettre l'union nationale, l'autorité du gouvernement, la confiance du pays et surtout ce qui peut affaiblir la discipline militaire.

„Le contrôle parlementaire doit être une collaboration.” 1)

Mijnheer de Voorzitter, Excellentie, Mijne Heeren.

Ik ben gekomen aan het einde van mijne voordracht.

Ik hoop niet te veel van uwe aandacht te hebben gevergd.

Mocht dit wel het geval zijn, dan verzoek ik U als verontschuldiging in aanmerking te willen nemen den grooten omvang van het onderwerp, dat hedenavond aan de orde was.

Nog één slotopmerking moge ik mij veroorloven.

Na den wereldoorlog is zeer terecht de noodzakelijkheid ingezien om in vreedstijd meer dan vroeger de noodige aandacht te schenken aan de economische en materiele voorbereiding van den oorlog.

Daarmede kan niet worden volstaan.

Ook de leiding van den oorlog dient te worden voorbereid.

Moge daarom deze voordracht — voor zoover noodig — het gewicht daarvan nog eens hebben aangetoond.

Want dit is zeker:

Als onverhoopt het uur mocht slaan, waarop Nederland op ruwe wijze uit zijn langen vredeslaap zal worden wakker geschud, dan zal een *geïmproviseerde* leiding van den oorlog niet ontkomen aan het vernietigend oordeel, dat de krijgsgeschiedenis reeds zoo dikwijls over een improvisatie in oorlogstijd heeft gevelde.

Ik heb gezegd.

DE VOORZITTER.

Generaal VAN MUNNEKREDE, ik dank U nu reeds voor de schoone voordracht, door U gehouden en die blijkens het

---

1) Problèmes de politique et finances de guerre blz. 121.

applaus der vergadering met belangstelling is aangehoord.
Ik geef thans het woord aan Kolonel Jhr. W. ROËLL.

Kolonel Jhr. RÖELL.

M. d. V. Excellentie. M. H.! De rijkdom van stof, hedenavond door den geachten inleider behandeld, dwingt tot beperking bij het stellen van enkele vragen en bij het maken van opmerkingen.

Mijn bijzondere aandacht hadden uit inleiders stellingen N°. 2 en 3, aangezien deze zoo speciaal ons staatsrecht raken en m.i. een gevaar voor de juiste handhaving daarvan in zich kunnen sluiten.

Nu is het altijd moeilijk uit de lezing van vooruit geopenbaarde stellingen den gedachtengang van den inleider bij diens te houden rede volledig te construeeren.

Zoo bracht de generaal v. MUNNEKREDE mij ook heden eene verrassing, en wel in dier voege, dat hij te voren eenigszins cearteerde de positie van een opperbevelhebber in ons staatsbestel.

Gelukkig niet geheel, want deze hoogst belangrijke zaak kwam toch in de stellingen 2, 3 en 5 om den hoek zien.

Inleider zeide dat zij reeds te ampel bezien was om nogmaals behandeling te behoeven. Echter niet in onze Vereeniging!

De rede van den Generaal KALFF — 3 Dec. 1926 — heeft (blz. 218/19 en 251/52) er enkele woorden aan gewijd, echter zonder adstructie of debat. Trouwens het lag niet in de strekking dier rede.

De oud-opperbevelhebber Generaal SNIJDERS schreef er over. Zoo ook Prof. Mr. Dr. EIGEMAN in de Gids Dec. 1928 en de oud-Minister Generaal BOSBOOM in het Haagsche Maandblad Augustus 1924.

Uitgeput, of geleid hebbende tot een communis opinio, is de stof echter geenszins, en zeker niet in onze Vereeniging.

Nu heeft de inleider twee zaken aangeroerd, die ten deze mij zeer troffen.

Ten eerste het beeld van de verslechtering der verhouding tusschen Rijkskanselier (VON BETHMANN HOLLWEG) en opper-

bevel na het heengaan van VON MOLTKE II, de afzetting van VON FALKENHAYN en het optreden der twee oorlogsdictatoren VON HINDENBURG—LUDENDORFF.

Hij schilderde ons het foute — en het ongeluk voor Duitschland — van die volslagen hegemonie van de bevelvoering over de politieke leiding.

Nu is mijn vraag deze:

Zooals bekend M. d. V., heeft de Generaal W. G. F. SNIJDERS ons een beeld gegeven van de volkomen onkunde, waarin 31 Juli 1914 de politieke verantwoordelijke leiding (Rijkskanselier) verkeerde t.o.v. het *eenige* krijgspan van den gr. gen. staf. Het *eenige*, dat automatisch na eene mobilisatie de schending van België en den inval in N.-Frankrijk ten gevolge hebben zou, met de ontzettende politieke gevolgen. Zelfs scheen de Keizer, de Oberste Kriegsherr, het plan slechts ten deele te kennen, althans den omvang en de politieke gevolgen er niet van begrepen te hebben, want zijn bijna smeekende wensch om na de mobilisatie en concentratie de beweging te zien stoppen, kon niet vervuld worden.

Nu zie ik in eene mentaliteit bij den grooten generalen staf, die zoiets *mogelijk maakte* den oorsprong, het vitium origines van hetgeen zich later in de mentaliteit LUDENDORFF afgespeeld heeft, met de funeste gevolgen.

Dat zou in Engeland, Nederland en Frankrijk onbestaanbaar geweest zijn.

Als tegenhanger schetste de geachte inleider de opmerking van LLOYD GEORGE inzake het vertrouwen in Engeland in de bevelhebbers bestaande — hij sprak van „Wij” en bedoelde daarmee zeker de *regeering*?

Generaal-Majoor VAN MUNNEKREDE.

Ja de *regeering*.

Kol. RÖELL. Dus het vertrouwen bij de *regeering* in de bevelhebbers, dat haar noopte af te zien van vragen over hun militaire handelingen en plannen.

In verband met dat vertrouwen stond wellicht ten deele

ook de mogelijkheid om de leiding van den oorlog op te dragen aan een klein moderamen of „romp“-kabinet, dat zelf weer het volle vertrouwen o.m. van het heele Ministerie en van het parlement had.

Maar bij dat alles M. d. V. vergete men toch niet dat wij 't hier over Engeland hebben, waar de ministerraad — *gepersonificeerd in den premier* — als het ware collectief de staatsrechtelijke positie inneemt (*als geheel*) van de som der individueele ministerieele verantwoordelijkheden bij ons.

Wij kennen grondwettig geen ministerraad, althans niet ter vervanging of tot opheffing der zuiver Nederlandsche constitutioneele ministerieele verantwoordelijkheid.

Ook een romp-kabinet (war cabinet) kan bij ons collectief die individueele ministerieele verantwoordelijkheden niet dragen.

En nu is mijn hoofddoel M. d. V., nog eens te waarschuwen tegen de *pénétration pacifique*, welke sommigen het Engelsche staatsrecht op dit stuk in het Nederlandsche willen doen hebben.

Wij hebben laatstelijk, ook van Prof. EIGEMAN, stemmen gehoord om bijv. in plaats van de verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal aan den Minister van Koloniën te stellen die aan den Raad van ministers, op dezelfde wijze als het, wat den opperbevelhebber aangaat, aan die zijde bepleit wordt.

Intusschen nóch in het Engelsche War cabinet, nóch in het Fransche Comité de Guerre — dat, waar het Fransch parlementarisme dichter bij het onze staat, wel zijn daden en studieobjecten aan het geheele kabinet ter goedkeuring gaf — vond men, naar ik meen te hebben begrepen, den opperbevelhebber zelf.

Deze kreeg in die landen zijne opdrachten en directieven van het rompkabinet.

Nu is het nuttig nog eens te memoreeren, dat in Nederland de *beide Ministers met ondervinding* inzake de verhouding tot den opperbevelhebber, de generaal BOSNOOM en Jhr. Mr. DE JONGE met hun opinie staan *tegenover* de boven reeds genoemde verengelsching van ons staatsrecht, voorgestaan door Prof. mr. EIGEMAN.

Laatstgenoemde toch ziet slechts eene oplossing in eene verantwoordelijkheid van den opperbevelhebber tegenover het kabinet collectief, den *Ministerraad* dus.

Streng Nederlandsch constitutioneel wil speciaal Minister DE JONGE niets weten van eenige andere verantwoordelijkheid dan van den Minister die — al of niet na overleg in den raad van Ministers, 't welk echter niet naar buiten spreekt — in de volksvertegenwoordiging verantwoording schuldig is voor de militaire gestie.

En dit acht ik juist; zien wij ook niet bij de zaken welke het Ministerie van Buitenlandsche Zaken aangaan, dat — al of niet na een niet openbare bespreking in den Ministerraad — de Minister van *Buitenlandsche Zaken* de buitenlandsche politiek verdedigt en niet een moderamen- of rompkabinet!

En dan gaat het toch ook om heel ernstige, integrale landsbelangen, welker verlengstuk in de wereldgeschiedenis al herhaaldelijk wapengeweld was (CLAUSEWITZ).

Eene buitenlandsche Commissie, een bijzondere zending enz. is verantwoordelijk aan den Minister van *Buitenlandsche Zaken* en niet aan den geheelen Ministerraad of aan een Moderamen daaruit.

Mijn betoog M. d. V. is dan ook — al heeft de *geachte* inleider een en ander niet in de eerste plaats behandeld — om met ernst te waarschuwen tegen verbastering van ons staatsrecht door de invoering van collectieve verantwoordelijkheid in stede van de Nederlandsche grondwettige ministerieele verantwoordelijkheid.

De bekende passus van art. 6 in de Nederlandsche instructie van den Opperbevelhebber, dat n.l. te zijnen aanzien: „Bij aan hem verstrekte opdrachten of bevelen, welke zijn kriegsbeleid raken, moet blijken van de vooraf gegane Koninklijke machtiging of goedkeuring, voorzien van de door de Grondwet vereischte medeondertekening”, acht ik nog volkomen juist.

Dat er staat „medeondertekening” in *enkelvoud*, is ook waarborg dat hier geen collectieve (moderamen of rompk) verantwoordelijkheid bedoeld is.

Dat na een genomen besluit in den raad van Ministers een ander titularis dan die van Oorlog, Marine of Defensie, wiens ministerie zich in een bijzonder geval daarvoor eigent, ad hoc zou worden aangewezen, om met bovengenoemden minister als verantwoordelijk medeonderteekenaar op te treden is niet uitgesloten, en doet aan het beginsel geen afbreuk.

Eindelijk nog de vraag of het oirbaar is dat leden der Volksvertegenwoordiging den wensch te kennen geven, zelf eens „aan het front” te mogen gaan zien! Ik acht zulks psychologisch verklaarbaar.

Wij zagen het ook opkomen in onze mobilisatiejaren (Legercommissie). Het zal wederzijds met takt moeten gebeuren, maar men vergete niet dat onze republiek al de gedeputeerden te velde kende. Hoeveel kwaad die ook gesticht hebben, de 17e en 18e eeuwse geest is nog rijkelijk aanwezig; men zal er rekening mee te houden hebben als een stuk mentaliteit onzer natie.

Ik dank U M. d. V.

Kapitein Gen. Staf VAN SLOBBE.

M. nheer de Voorzitter, Excellentie, Mijne Heeren, Ik heb het woord gevraagd. Niet om Generaal VAN MUNNEKREDE hulde te brengen voor zijne voordracht; hoe gaarne ik dit ook zou doen, het past mij niet. Evenmin om het betoog van den geachten inleider aan zwaarwichtige critiek te onderwerpen; daarvoor heb ik geen reden, ik ben het met de groote lijnen der inleiding eens. Allerminst om over detailpunten te debatteeren.

Neen, M. de V., ik vraag het woord, om aan de beschouwingen van Generaal VAN MUNNEKREDE vast te knoopen, hetgeen er mi. niet van losgemaakt kan worden.

Ook ik ken de politiek het primaat ten opzichte van de oorlogvoering toe, maar voor den strategie vraag ik de militaire leiding in al haar omvang. Hij moet van de regeering een opdracht ontvangen; de wijze, waarop hij deze uitvoert, staat uitsluitend te zijner beoordeeling.

Dat dit vraagstuk in de praktijk niet zoo eenvoudig is,

als ik het hier opzet, geef ik gaarne toe. Het ontwikkelen en het aanwenden van alle krachten van het land ten behoeve van de oorlogvoering zullen tot moeilijkheden tusschen Regeering en Opperbevel aanleiding geven.

Onverschillig op welke wijze wij bij den oorlog worden betrokken — of het gaat om een Volkenbondsoorlog, om een oorlog, waarbij wij terstond partij kiezen of dat wij door handelingen van oorlogvoerenden worden gedwongen, onze neutraliteit op te geven, steeds zullen wij naast bondgenooten komen te staan.

Dan gaat het, wanneer de oorlog eenigen tijd duurt, niet meer alleen om overleg tusschen onze Regeering en het Opperbevel. Dan spreken de bondgenooten en de leider der gemeenschappelijke operatiën mede.

Het vraagstuk is het moeilijkst bij het begin van den oorlog, wanneer wij eensklaps midden in de verschrikkingen van den krijg komen te staan. Dan is er geen tijd voor rustig overleg, dan kunnen geen voorbereidingen meer worden getroffen.

Wij kunnen niet als Rusland gebruik maken van ruimte om tijd te winnen. Wij zijn niet als Engeland onaantastbaar voor een aanval van strijdkrachten op den grond.

Wij moeten snel handelen. Daarom moet de Regeering reeds nu aangeven, hoe zij wil, dat de oorlog zal worden gevoerd, opdat de militaire plannen kunnen worden opge maakt. Deze plannen zijn omvangrijk; hunne uitwerking vereischt veel tijd.

Ik herinner U aan den toestand in België in 1914. 2 Augustus, toen de Duitscher aan de poort klopte, had een Kroonraad plaats, waar de Regeering en het Opperbevel zich afvroegen, wat moest worden gedaan en dit niettegenstaande de Generale Staf meermalen gevraagd had, het oorlogsplan der Regeering te mogen vernemen.

Ik breng U in herinnering, hetgeen Kolonel ROËLL ons mededeelde over de volslagen onwetendheid der Duitse Regeering betreffende de oorlogsplannen.

Zoo iets mag bij ons niet voorkomen, indien men een conflict tusschen Regeering en Opperbevel terstond bij het uitbreken van den oorlog wil vermijden.

Ieder moet zijne verantwoordelijkheid dragen.

De Regeering moet reeds nu bepalen, welk oorlogsplan in elk der mogelijke gevallen zal worden uitgevoerd. Zij moet vaststellen, of wij ons al of niet bij de tegenstanders van onzen vijand zullen aansluiten, in hoeverre wij eventueel met onze bondgenooten zullen samenwerken, of het opperbevel geheel vrij is in de operatiën, dan wel het hart des lands onder alle omstandigheden moet dekken.

Daartoe dient reeds nu overleg plaats te hebben tusschen de Regeering en den eventueelen Opperbevelhebber. De mogelijke politieke situaties dienen te worden besproken, de oorlogsplannen voor de verschillende gevallen te worden vastgesteld in den zin, zoeven aangegeven.

Zulk een overleg kan geschieden. Vóór den grooten oorlog woonde in Oostenrijk-Hongarije de Chef van den Generalen Staf meerdere malen Kabinetszittingen bij, teneinde met de Regeering besprekingen te kunnen voeren.

Eene instructie voor den Opperbevelhebber tot het vastleggen van de gezagsregeling in een oorlog is noodig. Even noodig is, dat de opdrachten voor het Opperbevel zijn opgemaakt.

Omdat ieder zijne verantwoordelijkheid op zich zal kunnen nemen, moet in vreedetijd bekend zijn, wie in oorlogstijd met het Opperbevel zal worden belast. Want de eventueele Opperbevelhebber moet aan de hand van het oorlogsplan de militaire plannen opbouwen en doen uitwerken. Hiermede heeft de Regeering niets uit te staan.

Ongetwijfeld kan eene dergelijke regeling aanleiding geven tot moeilijkheden in vreedetijd. In een artikel, dat ik verleden jaar over de „Strategische oorlogsvoorbereiding” in „De Militaire Spectator” publiceerde, zette ik uiteen, dat deze moeilijkheden niet onoplosbaar zijn.

Ik wil hier buiten beschouwing laten, welke functionaris de aangewezen Opperbevelhebber moet zijn. Het te berde brengen van dit vraagstuk zou ons onderwerp wellicht vertroebelen.

Behalve om bovengenoemde reden is de samenwerking van de Regeering en den aangewezen Opperbevelhebber in

vredestijd noodig, teneinde duidelijk te doen uitkomen, waarover moet worden beschikt voor het uitvoeren van het gewenschte oorlogsplan. De kracht, die de weermacht moet bezitten, is afhankelijk van hare taak.

De kracht van de weermacht mag niet onder den invloed staan van de binnenlandsche politiek.

Dat met factoren van finantieelen en economischen aard rekening moet worden gehouden, geef ik gaarne toe.

Men moet er zich echter rekenschap van geven, dat eene verandering in de waarde van de weermacht ook verandering zal brengen in de mogelijkheden van haar gebruik.

De Regeering moet weten, wat de gevolgen zijn van maatregelen op militair gebied.

In België heeft niet lang geleden de Chef van den Generalen Staf in eene „Commission Mixte”, bestaande uit volksvertegenwoordigers en senatoren, uiteengezet, waarom de nieuwe militaire wetten dienden te worden ingevoerd. Dergelijke besprekingen hadden ook, naar ik meen, in 1921 plaats.

Dit om U aan te toonen, dat men daar het verband tusschen de kracht der weermacht en haar strategisch gebruik beseft.

Ik meen te moeten aandringen op het stellen der weermacht op de plaats, die zij logisch in het raderwerk van den staat moet innemen.

Hoogstwaarschijnlijk is Generaal VAN MUNNEKREDE het met mijne beschouwingen grootendeels eens. Gaarne vernam ik van hem, of ik dit goed zie en of ook hij het nauwe verband erkent, dat bestaat tusschen de strategische maatregelen in vrede en de leiding van den oorlog.

Mijnheer de Voorzitter, ik dank U voor de gelegenheid, die U mij hebt gegeven, mijne beschouwingen hier uiteen te zetten.

Generaal-Majoor VAN MUNNEKREDE.

Mijnheer de Voorzitter!

Gaarne wil ik de beide debaters beantwoorden en ik zal dat doen in de volgorde, waarin zij hebben gesproken.

Voorcerst dan een woord van repliek aan den Kolonel Jhr. RÖELL.

Ik mag den geachten debater zeker wel herinneren aan hetgeen ik in de inleiding van mijn voordracht zeide, n.l. dat ik, in verband met den grooten omvang van het onderwerp, die vraagstukken onbesproken zou laten, die — ofschoon zij in betrekking staan tot de leiding van den oorlog — in onze vereeniging reeds zijn behandeld of in brochures en tijdschriften een grondige uiteenzetting hebben gevonden.

Tot die vraagstukken behoort zeer zeker de positie van den opperbevelhebber in ons staatsbestel, welk vraagstuk m. i. zoo degelijk is bekeken — de heer RÖELL verwijst naar dezelfde bronnen als ik — dat ik in een nieuwe behandeling daarvan geen heil zie.

Nieuwe gezichtspunten zijn er niet te openen; men zal noodwendig in herhalingen moeten vervallen, zoodat men — evenmin als vroeger — tot een communis opinio zal komen.

De heer RÖELL ziet in het gebrek aan overleg tusschen de Duitsche regeering en het Duitsche opperbevel in vredes-tijd het vitium origines van den strijd om de macht tusschen den rijkskanselier v. BETHMANN HOLLWEG en de generaals v. HINDENBURG en LUDENDORFF.

Het is *mogelijk*, dat dáár de oorsprong is te zoeken, maar ik betwijfel het.

Indien het verband zoo zeker was dan zou zich dat ook hebben moeten uiten in de verhouding tusschen v. BETHMANN HOLLWEG en v. MOLTKE en v. FALKENHAYN. De beide laatsten hebben wel meeningsverschillen gehad met den rijkskanselier, maar deze zijn nimmer ontaard in een strijd om de macht.

Ik beschouw daarom het optreden van v. HINDENBURG-LUDENDORFF meer als een gevolg van hunne opvatting omtrent de plaats, die aan de oorlogvoering zelf moet worden toegekend. Het daaruit voortgesproten conflict zou zich hoogstwaarschijnlijk ook hebben voorgedaan, wanneer de Duitsche regeering en de Duitsche generale staf vóór den oorlog overleg hadden gepleegd over het operatieplan.

De opmerkingen van den heer RÖELL betreffende een rompkabinet wijzen op een misverstand tusschen ons beiden.

Ik heb juist gezegd, dat het door LLOYD GEORGE gevormde rompkabinet in onze staatsregeling niet zou passen.

Geheel anders moet het oordeel luiden over het Franse Comité de Guerre''.

Dit veranderde niets aan de verhouding van de regeering tot de Kamer en den Senaat en tot het Opperbevel.

De regeering — en niet het „Comité de Guerre'' — was en bleef verantwoordelijk tegenover Kamer en Senaat; de regeering — en niet het Comité de Guerre'' — gaf directieven aan het Opperbevel.

Het heeft echter — zooals ik reeds zeide — het zijne er toe bijgedragen om een energieke leiding van den oorlog te bevorderen.

Ik beschouw het vormen van een soortgelijk comité bij ons als een aangelegenheid, die zuiver de regeering aangaat en die niet in strijd is met onze staatsregeling.

Kolonel RÖELL moge het voorts psychologisch verklaarbaar achten, dat commissiën van kamerleden eens aan het front „gaan zien'', ik blijf er bij, dat het „gaan zien'' noodzakelijk tot uitwassen zal leiden en daarmee tot het omlermijnen van de tucht en tot het schokken van het vertrouwen in de militaire chefs.

Nog eens: ik begrijp niet, waarom het noodig is *in dien vorm het* recht van onderzoek uit te oefenen, aangezien het opperbevel over de macht en de middelen beschikt om aan gerapporteerde grieven en wantoestanden een einde te maken.

Dit zal het zeker niet nalaten, waar het de eerste belanghebbende is bij het bestaan van een goeden geest onder de troepen.

De Kapitein v. SLOBBE heeft gesproken over de noodzakelijkheid van een strategische voorbereiding van den oorlog.

Deze is te allen tijde noodzakelijk geweest, is bovendien zóó natuurlijk, dat ik ze met opzet niet noemde onder de voorbereidingen, die na den wereldoorlog speciaal de aandacht tot zich hebben getrokken.

De heer v. SLOBBE veronderstelt, dat ik het met zijne beschouwingen grootendeels eens zal zijn.

Ik ben het niet alleen *grootendeels* maar *geheel* met hem eens.

Ook m. i. kunnen de gebeurtenissen in Duitschland en België vóór 1914 terecht worden aangehaald als een bewijs, dat het operatieplan niet kan worden opgemaakt zonder kennis van de inzichten der regeering.

De aangewezen autoriteit om daaromtrent met de regeering overleg te plegen, is natuurlijk de Opperbevelhebber, indien deze reeds in vredestand is aangewezen.

Waar dat niet het geval is, daar is het m. i. de Chef van den Generalen Staf, welke autoriteit met de oorlogsvoorbereiding in haar geheel omvang is belast.

Ik liet dit alles echter rusten, omdat ik mij voornam hedenavond uitsluitend te spreken over de periode, die om zoo te zeggen intreedt, wanneer het eerste schot is gevallen.

De VOORZITTER!

Generaal VAN MUNNEKREDE, ik dank U namens de Vergadering ten zeerste voor Uw mooie en duidelijke voordracht. Het is inderdaad een buitengewoon gewichtig onderwerp, dat hedenavond door U behandeld is en waar wij allen met zeer veel belangstelling naar geluisterd hebben. De wijze waarop U zich van Uwe taak gekweten hebt, stempelt dezen avond tot een gulden avond van ons vereenigingsjaar.

Nadat ik nog mijn dank gebracht heb aan de heeren Jhr. RÖELL en VAN SLOBBE voor hetgeen zij als debaters in het midden hebben gebracht en aan den Inleider voor zijne repliek, sluit ik deze vergadering.

OPGAVE NIEUWE LEDEN.

a. Nederlandsch-Indië.

W. J. van Gulik, 1e Lt. Genie. G. A. Bouman, Res. 1e Lt. Inf. C. A. F. Luckman, Res. 1e Lt. Inf. P. M. de Bock, Res. 1e Lt. Inf. H. M. J. Hesterman, Res. 1e Lt. Inf. T. de Vries, Res. 1e Lt. Inf. A. Bagnay, Res. 1e Lt. Inf. M. R. Bartelds, 1e Lt. Inf. R. Korteweg, Res. 1e Lt. Inf. N. J. Ch. van der Noort, Res. 1e Lt. Art. E. Hermann, Res. 1e Lt. Inf., J. F. Rientsma, Res. 1e Lt. Genie. J. E. P. Lindeman, Res. 1e Lt. Inf. E. A. Voorneman, Res. 1e Lt. Genie. M. R. L. Bryl, Res. 1e Lt. Inf. A. A. A. Hout, Res. 1e Lt. Inf. M. H. Allot, Res. 1e Lt. Art. G. S. Donker van Tuil, Res. 1e Lt. Art. J. J. W. van Ingen, Res. 1e Lt. Genie. P. J. Breemer, Res. 2e Lt. Inf. G. M. Jochems, Res. 2e Lt. Art. C. E. A. van Zeventer, Res. 1e Lt. Inf., P. Cool, Dir. Off. v. Gez. 1e kl. Jhr. W. Boreel, Kap. Inf. A. J. Th. Boester, 1e Lt. Inf. A. Ringeling, Res. 2e Lt. Inf. P. F. D. Plum Mentz, Res. 1e Lt. Inf. A. A. den Boer Gitz, Res. 2e Lt. Inf. Mr. G. A. Bak, Res. 1e Lt. Waarnemer der L. A.; W. Smits, Res. 1e Lt. Inf. J. H. van Dranen, Res. 1e Lt. Inf. P. H. R. Huynen, Res. 1e Lt. Inf. A. H. Hagedoorn, Res. 1e Lt. Inf. J. H. M. Wenneker, Res. 1e Lt. Art. P. J. Bylmer, Res. 1e Lt. Inf. A. Gazenbeek, Res. 2e Lt. Inf. K. ten Velde, Res. 1e Lt. Inf. J. H. Roeloffs, Res. 1e Lt. Art. C. G. L. Schröder, Res. 1e Lt. Inf. J. C. C. van Erp, 1e Lt. Inf. W. L. Kooper, 1e Lt. Inf. S. H. Spoor, 1e Lt. Inf. J. C. Lindgreen, Kap. Inf. V. Ph. Leunissen, Off. v. Gez. 2e kl. L. E. Lanjouw. Kap. Art. J. J. van Steenberg, Ritmeester Cav. A. Rosmüller, 1e Lt. Inf. J. H. A. Jacometti, Kap. Inf. W. J. Romswinkel, 1e Lt. Cav. J. A. de Koster, 2e Lt. Mil. Adm. Th. G. Cassa, 2e Lt. Inf. J. W. Gerharz, 1e Lt. Genie. J. L. Willinck, Res. 1e Lt. Inf. J. F. M. Oosterman, 2e Lt. Art. J. Gaasterland, Res. 1e Lt. Inf. J. J. A. Lamberti, Res. 1e Lt. Inf. G. Th. Gell, Res. 1e Lt. Inf. W. van Lent, Res. 1e Lt. Inf. A. de Vries, Res. 1e Lt. Inf. S. B. Luymes, Res. 1e Lt. Inf. P. Ph. Barends, Res. 2e Lt. Inf. P. J. van Gulik, Res. Off. v. Gez. 2e kl. W. J. L. de Lange, Res. 1e Lt. Inf. C. J. M. de Vlaming Pleyzier, 1e Lt. Cav. A. Verhagen, Off. van Gez. 1e kl. J. A. Reyntjes 2e Lt. Inf. M. F. Stenger, 1e Lt. Art. A. J. Aarts, Res. 1e Lt. Inf., K. Inhulsen, Res. 1e Lt. Genie. C. M. Jansen, 1e Lt. Inf. W. J. Koert, Res. 1e Lt. Inf. G. Kloosterman, Kap. Inf. J. W. M. Maagdenburg, Res. 1e Lt. Mil. Adm. J. Plazier, 1e Lt. Inf. E. M. F. G. Povel, Res. 1e Lt. Art. H. C. Stennekes, Kap. Inf. L. P. E. Klopogge, 2e Lt. Inf. W. A. Grunsvan, Res. 1e Lt. Art.

b. Nederland.

Den Haag: J. C. G. Verspyck Mynssen, Res. 2e Lt. 4. R. I.
Amersfoort: F. M. van Panthaleon Baron van Eck, Res. 2e Lt.
Korps R. A. Delft: Jhr. C. van Holthe, Res. 2e Lt. Korps R. A.
Rijswijk: Mr. L. A. Kesper, Leeraar H. K. S. Utrecht: C. A. H.
Loudon, Res. 2e Lt. Korps R. A. Jhr. J. A. de Jonge, Res. 2e
Lt. Korps R. A. Jhr. A. H. S. van der Wijck, Res. 2e Lt. Korps
R. A.
